

ERNI KRUSTEN
Okupatsioon

Erni Krusten

OKUPATSIOON

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT-
T A L L I N N 1969

$\frac{E}{K77}$

Kunstiliselt kujundanud C. Klar

TARTU ÜLKOOL
RAAMATUKOGU

Isa õlad vajusid üha madalamale, otsekui oleks talle keegi nähtamatut koormat selga ladunud. See hakkas silma akna taustal, mille all vanamees istus, käed süles, meenutades suurt inimahvi. Ta oli juba tükk aega keelt hammaste taga ja kustunud piipu peos hoidnud.

Poeg lamas selili asemel ja vahtis üksisilmi lakke. Ta ei näinud oma isa esimest korda sel moel istumas. See oli vana metsatöeline ja turbalõikaja, kes seal niimoodi omaette põrnitses. See oli vana talupoeg, kelle unistuseks oli olnud kas ohvitserist või vaimulikust poeg.

«Kurat sinu ja su lipakate sisse,» ütles isa äkki. «Ega sa pole enam tita — ela minu pärast, kuidas tahad. Aga ema! Mis ma ütlen, kui ma koju lähen? Tuleksid räägiksid siis ise . . . Miks te lahku läksite?»

«Minu lipakad jäta rahule, kui sa tahad, et ma sinuga üldse veel räägin.»

«Ära karda, mina ei tule sinult neid üle lööma.»

Poeg heitis isale põgusa pilgu täis põlgust.

«Hea küll, ma räägin, kuid ainult ema pärast,» ütles ta silmi sulgedes. «Kas mäletad seda puskaripudelit, mis sa hankisid mulle kevadel, kui me Irmaga maal käisime?»

«Miks ma seda ei mäleta.»

«Sellest kogu see vastik supp algaski. Irmal oli sukki tarvis. Me läksime puskariga Paksu Poisi juurde. Sa peaksid teda tundma: minu koolivend.»

«Oota ikka oota.»

«Noh, noorherra Lont. Seesama, kes pärast keskkooli lõpetamist maal ringi käis ja igasugust agenti mängis, Singeri masinaid müüas, päevapilte suurendada võttis ja tüdrukuid tripperiga õnnistas. Jahukaupmehe poeg.»

«No-noh, ma tean küll. Aga vana Lont oli karske mees.»

«Ei ole see võsugi sopajoodik. Kui võtab, siis ainult peenemaid marke. Prantsuse konjakit. Tema äri käib laiemalt kui papal. Tema on *Geschäftsmann*. Papa õiendas

matsidega, aga poja uksest käivad sisse ja välja aina hitlerlikud marketendrid. Või, munad ja pekk — see on Paksu Poisi valuuta. Raha ta ei tunnista, ei mingisugust. Aga noh, puskari eest võib juba üht-teist osta: karbiidi, petrol, tallanahka... Irma sai seekord sukad. Kuid kaotas oma arunatukese — kõigest sellest, mis ta seal nägi. Kodus me läksime kohe riidu. Ta oli minu seisukohti alati jaganud, aga nüüd enam mitte. Hakkas vastu. Ja tegi seda niisuguse ägedusega, niisuguse vihaga, nagu oleks tal minust juba ammuigi kõrini olnud. Lõpuks, esimest korda meie kooselu kestel, ma sõimasin ta toorelt läbi. Olin ise õnnetu ja sõimasin ta läbi.»

Poeg jäi vait, vaatas ringi nagu sülitamiseks kohta otsides, ja lisas:

«Muidugi tegin ma sellega ülekohtu nii lehmale kui märele.»

Isa kõhatas kuidagi nõutult. Ja ütles siis:

«Ega meie, taluinimesedki, üksteist alati ei paita, aga sina ajad mulle küll hirmu peale. Sa oled ju haritud inimene, või pidid seda vähemalt olema, minu arvates.»

Haritlasest poeg hakkas küüniliselt naerma.

«Tule jumal appi — ühe sukapaari pärast,» jätkas isa. «Mis kurja Irma sellega siis tegi? Inimesel peab ju midagi jalas olema. Pealegi noor naisterahvas. Kas sa arvad, et meie eidu...»

Poeg ei lakanud naermast.

«Mis kurat teil siis juhtus?» ägestus isa.

«Ma ei kannatanud välja, vastik praegugi mõtelda, kuidas ta korruga seda pätti ülistama kukkus. Tuli oma vasikavaimustusega lagedale. Korruga oli ta leidnud inimese, keda minule eeskujuks seada. Pärast seda, kui olin ta läbi sõimanud, muutus tagasihoidlikumaks. Ja salalikumaks. Aga mina olen mees, kes ei lase end petta. Kurat võtku, kas pidin ma siis uskuma, et ta sõbrataride juures käis? Ja peale selle need lõhnaõlid, kreemid ja huulepulgad... Küsisin talt kord, kust ta need välja võtab — ega ta ometi ei ole Pariisi vallutanud. Ja kujuta ette, see kana solvus: kuidas ma võivat teda kahtlustada.»

«Kana!» osatas isa. «Nüüd on ta sul kana, aga ammu see oli, kui sa teda kiitsid.»

«Läks siis läks, tühi temaga,» vastas poeg ja pööras näo seina poole.

Isa mudis hulk aega piipu.

«Sa oleksid pidanud teda kuidagimoodi tagasi hoidma,» arvas ta viimaks.

«Katsusin,» vastas poeg. «Ütlesin, et see tema jumaldatu pōdes juba keskkoolis suguhaigust. Sellest polnud kasu. Nüüd olen mõtelnud, et see tegi asja tema jaoks veelgi huvitavamaks.»

«Sinu lood on siis üsna sandid, kui sa nõnda mõtled. Oled ikka üks õnnetu inimeseloom. Uhkust ja kangust — jah, seda sul on. Ja sülg. Kõik on pätid ja sead, ainult sina ise oled veel see õige inimene.»

«Eksid, vana.»

«Noh?»

«Mis noh! Igaüks on omamoodi tõbras. Ka mina. Oleksid sa näinud, missugust paipoissi ma mängisin, kui oli tarvis Irmale moraali lugeda.»

«Mine võta siis kinni, kes teist süüdi on,» ütles isa. «Aga see meie ema arvab ikka...»

Enne kui isa lõpetada jõudis, puhkes poeg naerma. See oli koletu ja ajas vanale talupojale hirmu peale. Kuidas võib inimene end niimoodi ära salata? Või nikastas ta telefoniposti otsast kukkudes tõesti oma mõistuse? Suu kiskus tal kaua aega viltu.

Poeg ajas enda püsti ja naeris nagu meeletu; ta käis mööda tuba edasi-tagasi ja hirnus ikka veel.

«Süüdi!» ütles ta viimaks isa ette seisma jäädes. «Olete aga teie seal maal imelikud inimesed: peaaegu kogu maailm põleb, rahvad on üksteisel kõrist kinni, kõik on ära teotatud ja teie murrate pead, kes on süüdi, et üks naine oma mehe sukkade vastu ära vahetas ja üks mees armukadedusest tobedaks läks.»

«Paistab, et sul raasuke autunnet on veel järele jäänud,» arvas isa. «Noh, kui sedamoodi, siis ehk antakse sulle armugi.»

«Mis armu?»

«Võid ehk hakata veel mesilasi pidama. See asi jäigi sul pooleli. Tööriistad ja kõik ootavad.»

«Pooleli on paljugi jäänud.»

«Mis sinust niimoodi küll saab,» hakkas isa muretsema.

«Eks seda näe siis, kui see tapmine ja võõra kannal olemine kord lõpeb.»

«Ei tea, kas seda enam näebki,» surus isa läbi hammaste. «Sinust ei saa siis ikka tõega tulijat?»

«Ütle emale, et ma tulen mõne päeva pärast. Võib-olla juba homme.»

Isa tõusis üles ja hakkas vaikides lambanahkset kasukat selga ajama.

«Ja miks sa täna ei saa, nüüd kohe?» küsis ta. «Alati, kui õhtu tuleb, vaatabaidu aknast linna poole ja muud sa ei kuulegi kui ohkamist: «Jumal, jumal, kus on meie Kalle?» Sama lugu on ka öösi, kui tal silm lahti läheb. Ja juhtub siis veel mõni lennuk põrisema! Elaksid veel kusagil mujal, kaugemal nende leivaahjudest. Ei, ära muiga midagi. Ka ema teab; sa ju ise rääkisid, kui sitad naabrid sul on.»

«Täna tuleb ka selge öö,» arvas poeg aknast välja vaadates.

«Nii mõnigi mees külas peab sind punaseks,» jätkas isa. «Võib olla, et sa punast kätt oledki, aga ega sellepärast ei maksa veel nende pommide alla kippuda. Pommid on vaenlaste jaoks, sina hoia end kõrvale.»

«Ärge muretsege, minuga ei juhtu midagi,» ütles poeg.

«Ei mina mõista, mis püha asi sind veel kinni peab, kui kõik on ära teotatud.»

«Vähe küll, aga mõni asi on mullegi veel pühaks jäänud. Näiteks küülikupraad. See ongi põhjus, miks ma sinuga täna ei tule. Ei midagi rohkemat ega vähemat.»

«Ehk aga loeb ka hästi tehtud ase?» küsis isa.

«Noh, ega ma seda praadi ise ei küpseta.»

«Kes ta on?»

«Üks minu kooliõde. Sina ei tunne teda ja miniat te temast ei saa — liiga suur lits.»

«Kõiki naisi ei kõlba selle nimega ristida.»

«Mis sul viga kõlblust jutlustada; sina elad ju heas seltskonnas: lambad toovad tallesid, emised põrsaid ja lehmad vasikaid.»

Isa tahtis ka selle peale midagi vastata, kuid poeg võttis tal sõna suust.

«Hea küll, hea küll, taat. Aitab selleks korra. Tulen koju, noomid edasi. Oledki juba linna kauaks jäänud. Hobune külmetab ja ema ootab. Ja varsti algab üks hale põgenemine linnast.»

«Ja kuspool sind oodatakse?»

«Paemurdude taga. Seal ei ole pomme karta.»

Kui isa oli toast lahkunud, läks poeg akna alla ja vaatas välja. Nähes vana kreskuga rege, millega oli seotud

nii palju mälestusi, ja härmas karvaga hobust, kes endale rangid oli pähe ajanud, ei pidanud Kalle trotslik künism vastu. Kartes oma tunnetega koolipoisi tasemele langeda, läks ta akna alt ära, enne kui isa hoovist välja sõitis. Võib-olla vaatas vana veel üles akende poole, võib-olla — ta ei tahtnud seda näha. Pealegi oli tal endalgi nüüd aeg Helde Ruthi juurde minna.

Sellistel selgetel veebruari täiskuuõhtutel muutub päev märkamatult ööks. Värvid, mis loojangu ajal lakkamatult vaheldudes ehivad taevast, kahvatavad ja kustuvad kiiresti. Korraga märgatakse, et varjud on maas ja et kuuvalgus on need asetanud päevastele vastupidises suunas. Kui Kalle tänavale astus, olid esimesed öövarjud just tekkinud. Miks need talle tol õhtul kord ämblikke, kord nahkhiiri meenutasid?

Oli kellaaeg, mil selle rindelähedase väikelinna elanikud ööseks oma kodudest lahkusid. Mõnda aega lillana püsinud taevast vallseljandiku taga tõmbus järjest tumedamaks. Varsti ei läidetud tänavatel enam sigarette. Haaratuna igaõhtusest kabuhirmust, võisid iga hetk liikuma hakata rasked veomasinad. Ja kõiki pidi päästvalt vastu võtma linnalähedane kuusik.

Kalle vaatas linnast pagevaid inimesi ja tundis rõõmu oma eelisolukorrast. Ja mis siis veel oleks pidanud teda õndsaks tegema: teised tammugu pakasega väljas, teda ootab soe tuba ja praad. Ruth oli lubanud tappa Leegionäri, oma kõige rammusama angoora, kellele Kalle kord sügisel porgandipealseid oli söötnud.

Aga viimaks on selles midagi kõlvatut, et ta Helde Ruthi juurde läheb?

Mees esitas selle küsimuse endale nimme — selleks et naerda. Kümme aastat tagasi, kui Ruth lodevate elukommete pärast keskkoolist välja visati, oleks suhtlemine niisugusega skandaaliks kujunenud. Sellal olid mõned koolivennadki öelnud: «Mis sa voorimehe tütredest ikka tahad.»

Ajad olid muutunud, aga Ruth oli jäänud endiseks Ruthiks.

Niisiis eksisid ka vanad roomlased ja nende tarkusõnad ühes nendega. Kahjuks ei ole enam sõpru, kellega naerda — küüniliselt, kõike eitavalt. Leitnant Tann oli üks neist. Kas nad ta maha lasksid, poosid või põletasid? Kes seda teab?

Isa oli öelnud: «Uhkust ja kangust — jah, seda sul on. Ja sülg.»

Praegu tundis Kalle, et tal on ainult sülg. Kui kass oleks taralt mahahüppamisega viivitanud, kui ta kas või hetkegi oleks jäänud Kallele otsa vahtima...

Kuu, mis tõustes ujus nagu kollane munarebu lillas supis, oli kõrgemale tõusnud ja muutus järjest jumekamaks.

Nahkhiired olid ära lennanud.

Kalle oleks bürgermeistri majast äärepealt mööda läinud, märkamata ukstel seisvat inimest. Siis ta aga jäi seisma ja hüüdis: «Oo, see on ju proua Inna. Tere õhtust. Ja mina pidasin sind varjuks.»

Inna oli keskkooli *cum laude* lõpetanud. Üks neist vähestest. Voorimehetütardele ja Kalle-taolistele maalt tulnud matsidele oli ta kooliõena üsna ligipääsmatu olnud. Jõukas, endast lugupidav, kombekas. Siis oli ta abiellunud ja seejärel ka emaks saanud. Mitte vastupidi, vaid ikka korralikult. Nüüd seisis ta oma majatrepil nagu raidkuju ja vastas väarikalt:

«Tere. Ma ootan siin juba tükk aega.»

«Keda? Ega ometi mitte mind?»

«Kaks tütarlast lubasid läbi tulla. Me pidime seltsis minema.»

«Ah-aa. Jah. Muidugi kuuvalgust nautima.»

«Praegune aeg ei ole naljatamiseks.»

«Ega ma naljatagi. Aga kuidas sa sel tõsisel ajal üksinda oled jäänud? Ma mõtlen, kus on su isand ja käskija?»

Vastus, mida andis oodata, kõlas viimaks väga väarikalt:

«Ta sõitis tähtsale nõupidamisele.»

«Tallinna?»

«Jah.»

«Kätt tõstma?»

Oma viimasele küsimusele Kalle ei oodanudki vastust. Ta kavatses sedamaid edasi minna, ent samal silmapilgul ilmusid tütarlapsed põiktänavaga nurga tagant nähtavale. Nad seisatasid vaid hetkeks, sosistasid midagi ja panid siis jooksma nagu lusti täis sälud.

Asjade selline käik tuli Innale ootamatult. Ta otsekuil lendas trepist ja hakkas hingeldades hüüdma:

«Anne! Anne! Urve! Tüdrukud, kuhu te ruttate? Miks te mind ei oota?»

Oleks neiu seisatanudki.

«Proual endalgi saatja,» hüüdis üks neist, kuna arvatavasti ta noorem sõbratar seepeale naerma turtsatas.

Korraga Inna ei mäletanud enam, kas ta välja tulles oli majaukse lukustanud või mitte. Ähmi täis, jooksis ta trepist üles. Uks oli siiski lukus. Tagasi tulles ütles ta ikka veel tänaval seisvale Kallele vihaselt:

«Teie süü. Nüüd pean ma üksinda minema.»

Ent vaevalt oli ta põiktänavani jõudnud, kui õhuhäire algas. Sireen hakkas undama, ammudes pikalt ja kaeblikult otsekui hiigelveis. Ja äkki oli kõik muutunud: kuuvalgus polnud enam see; taevast oli nüüd sootuks teine; äsja lausunud sõnad omandasid tähenduse, millist neil varem polnud. Kõige üle laotus rahunus ja hirm. Ainult varjud mõjusid kuidagi rahustavalt.

Inna jooksis maja juurde tagasi.

«Teie süü!» hüüdis ta veel kord.

«Ma võin ju oma süü heaks teha,» arvas Kalle ja läks kiiresti Inna juurde. Kui ta nägi lähedalt naise silmi, mis niisama kartlikult kui vihaselt karusnahkade seest välja vaatasid, ajas teda naerma küüniline assotsiatsioon: talle meenus küülikupraad.

Tänavad olid inimtühjad, sireen huilgas ikka veel ja neid kaitses ainult majaesine vari.

«Mismoodi?» küsis naine ettevaatlikuks muutudes.

«Ma võin sind saata.»

«See veel puudub!»

«Meid ei näe keegi; ma viin su vanasse veinikeldrisse. See on madal, võlvidud laega. Sa tead ju küll, seal karjamaal, allika taga.»

«Hull oled.»

«Esiialgu veel mitte. Pakun end sulle ainult seltsiks. Kui sa ei taha minuga veinikeldrisse tulla, kui sa kardad, siis me võime minna ka allika juurde. See on muinasjutuallikas.»

«Ma ei ole laps.»

«Muidugi mitte. Aga allikas on ikkagi huvitav. See ei külmu ja selles on salapäraseid aardeid. Tahad, ma võin sealt midagi ka sinu jaoks välja õngitseda. Näiteks hobuseraua, mis õnne toob. Tean isegi seda, et sel võluraua on kolm naela.»

«Selle võid sa oma naisele kinkida.»

«Või oma naisele!»

«Jah, Irmale.»

«Oled väga mürgine. Ei tea, kas sinu suudlus oleks surmav? Nagu mao hammustus.»

«Seda ei saa sa iialgi teada.»

«Miks siis? Kardad vist poolikuid suudlusi? Tead, see on iganenud hirm — minu viltuse suuga on nüüd kõik jälle kombes. Tahad, proovime?»

«Mine. Hoia oma käpad eemale.»

«Hea seegi, et kooliõde jälle sinatab.»

«Vabandage.»

Inna tõmbus Kallest kaugemale. Aga just siis hakkas läbi sireeni hädakisa kostma pommitajate rasket mõminat. Olnuks tegemist ainult kahe heliga, siis oleks viimane mõjunud rahustavalt, kui mitte isegi uinutavalt.

«Kui pommid langema hakkavad, on kasulik pikali heita,» ütles Kalle. «Sa võib-olla ei tea. Olgu nii, minul on aeg astuma hakata!»

Inna ei vastanud musta ega valget; talle tundus, et Kalle naerab tema argust ja ühtlasi tahab teda veelgi rohkem hirmutada.

Sireeni huilgamine katkes kusagil suures kõrguses. Hoiataja põgenes või heitis hinge. Silmapiiril Tuulemäe taga oleks keegi nagu rohelist silma pilgutanud. Oli see kustuv eha? Ja pommitajad lähenesid.

«Noh, hüvasti siis,» lausus Kalle.

Kui ta ikka veel vaikivale Innale käe sirutas, süttis linna kohal jõulupuu.

Inna haaras mehe käest kinni.

«Ära mine! Palun sind, ära mine.»

«Oi kurat, kuidas nüüd tahaks suitsu teha,» ütles mees vastuseks.

«Oh jumal, lähme sisse.»

Nad jooksid trepist üles.

«Siin võib?» küsis Kalle võoruses.

«Jah,» vastas naine hingeldades.

Kuigi nad viibisid akendeta ruumis, hoidis Kalle sigaretti läites tikku ometi peopesade kausis. Tõmmanud mõne mahvi, ulatas ta sigareti Innale: «Tahad ka?»

«Anna siia.»

Elu oli korraga pikaks ja peenikeseks venitatud nagu heli, mis iga hetk võib katkeda. Siis langesid üksteise järel

mõned pommid. Ja korraga leidis Kalle, et ta hoiab väri-
sevat naist oma käte vahel.

«Ära karda,» ütles ta julgustavalt. «Pommid ei langed-
nud sugugi linna.»

«Kuhu siis?»

«Kuhugi linna serva. Vist tapamaja kanti.»

«Ah, kuid see hirmus öö on alles ees. Kõik alles algab.
Juba teist nädalat need selged ööd... Olen iga päev
palunud, et ilm pilve läheks. Miks ei võiks ta praegugi
tuisata nõnda, et ükski lennuk väljas ei oleks!»

«Miks me pole karud; magaksime metsas risuhunniku
all talveund.»

«Kalle, palun ole ometi tõsisem. Mind ärritab alati, kui
inimesed kõike naeruks panevad. Usun, et surra on palju
kergem, kui saad viimasel minutil põlvili heita, käed risti
panna ja palvetada.»

Kalle vastas naerdes:

«Sa ei hakka ju praegu surema.»

«Ükskõik, kuid ma kardan, ma lihtsalt kardan, kui sa
naerad. Sinu naer nagu tõmbaks õnnetuse ligi.»

«Hea küll, ma ei naera enam. Olen sinu külaline, kuu-
lan sinu sõna; teen kõik, mida iganes käsid. Võin ka
palvetada, sinu kõrval ja sinu jalgade ees. Milline õnn
olla kahekesi, üksnes meie. Sina ja mina. Oo, minu armas
tüdruk. Jah, mulle meeldib sind tüdrukuks nimetada.»

«Mis sa ometi mõtled, endast ja minust?» ütles Inna,
kui Kalle oli teinud katset teda suudelda.

«Ma ei mõtle midagi,» jätkas Kalle. «Ei mõtle ega
tahagi mõtelda. Olen ainult õnnelik ja võin hulluks
minna — sinu lõhnast, sinu lähedusest. See öö on meie
päralt, ainult meie päralt.»

Inna ohkas.

«Peaks välja vaatama,» arvas ta.

Kalle avas ukse. Kurjakuulutav jõulupuu oli õnneks
maha põlenud ja üksildast veebruariööd valgustas vahe-
peal veelgi heledamaks muutunud täiskuu. Esimesel het-
kel pärast ukse avamist tundus vaikus täielik olevat. Siis
aga hakkas kostma vankrimürinat. Sadade rataste tekita-
tud krigin ja rägin lähenes hetkekski vaibumata rinde
poolt. Viimaks ilmus nähtavale vööri pea. Saadetuna tont-
likest varjudest, tulid üksteise järel nähtavale paarisra-
kendiga veokid. Suured väsinud hobused astusid aegla-
selt nagu härjad. Lumi karjus, mehed vaikisid. Piits põl-

vede vahel, käed vaheliti sinelikäistes, istusid Hitleri soldatid külmast kõssitõmbunult pukis.

Inna ohkas uuesti.

Kalle oli andnud lubaduse mitte naerda.

Veel ei olnud voori saba majani jõudnud, kui sireen uuesti oma hädakisa tõstis. Ja alles nüüd hakkas see viirastuslik karavan inimkeeli häälitsema. Oieti oli see ainult üksainus sõna, mis otsekui mööda klahvistikku voori peast sabani rändas: «Halt! Halt! Halt!»

Hobused jäid seisma, mehed ronisid pukkidest maha.

Kui algas üldine veeviskamine, sulges Inna ukse.

«Sul on külm?» küsis Kalle. «Sa vabised kogu kehast.»

Inna ei vastanud. Ta keeras korteriukse vaikides lukust lahti ja, vaevalt üle künnise astunud, puhkes hüsteeriliselt nutma.

«Mis on? Mis on, mu kallis?» küsis Kalle, olles juba ette kindel, et ei saa vastust. Tõtt öelda ei vajanud ta seda. Talle oli antud silmapilgul kõige tähtsam see, et teda selle suure hingevalu ja pisarate juurest eemale ei tõrjutud, et ta võis ahastajal aidata üleriietest vabaneda, et ta tohtis teda kušetile talutada, et teda salliti ka siis, kui ta esmalt õnnetu naise kaela ja seejärel üleni pisarais näogi suudlustega üle külvas.

Ta lohutas ja pääses lähemale, kui oli lootnud. Ta lootis veelgi lähemale pääseda ja hakkas jälle sosistama sõnu, nii iseloomulikke endasse armunud võrgutajaile.

Innal, kes ei värisenud ainult mehe puudutustest, oli vaid üks palve: «Ära mata mu kõrvu kinni!» Ta pingutas end kuulutama iga väiksematki heli. Ent selle tabamiseks, mis juhtus, ei tarvitsenud kuulmist teritada. Kalle armusosinat: «Mu hea, mu magus,» katkestas kõuetaoline mürin. Esimesele käregeusele järgnes kohe teine, teisele kolmas. Tänavalt kostis klaasiklirinat. Seekord langesid pommid linna.

Inna põimis käsivarred ümber mehe kaela.

«Mu jumal, mis nüüd saab?» ahastas ta. «Kalle, Kalle!»

Tõsi, need sõnad olid täis surmahirmu. Ja kuigi Kalle üsnagi hästi teadis, et teistsugustes tingimustes poleks Inna iialgi tema nime sosistanud, võttis ta seda ometi nagu puhast õrnuseavaldust.

«Inna, minu Inna, minu magus tüdruk, see kõik ei lähe meile korda,» vastas ta.

Naine püüdis istukile tõusta.

«Hull! Sa oled hull! Jah, nüüd sa oled hull,» sosistas ta viimaks juba üsna jõuetult.

Kalle ei võtnud Innat tõsiselt. Noh, ta arvas naise tundes: teesklus, puha teesklus see nende vooruslikkus.

Ta pidas end meheks, kes võis võtta kõiki, keda iganes ihaldas. See algas varakult, juba keskkoolipäevil, kui ta suvevaheaegadel telefoniliinitöölisena paigast teise rändas. Oma esimesed võidud oli ta pühitsenud taluteenijatega vabas looduses. Seejärel sõandas algaja naistekütt lakka ronida. Järgnesid aidad peretütardega ja tagakambriid noorte leskedega. Siis oligi ta hakanud päevikut pidama.

Kui tal oleks käepärast olnud põhjalikud andmed nende kohta, kelle võrku ta sattus või keda tema (sageli ekslikult) arvas end võrgutavat, siis oleks päeviku leheküljed meenutanud ankeetlehti. Vanust ja perekonnaseisu polnud viisakas küsida. Nime ehk veel. Aga juhtus ka seda, et lahtrisse jäi nimigi märkimata, rääkimata sellest, kas vanavanaemad kandsid rannahoidjaid või mitte.

Paraku oli ta selle «Võitude päeviku» enne abiellumist ära hävitanud. See oli statistika, millega ei sobinud vähemalt oma naise ees hoobelda. Või kas see oligi hooplemiseks? Pigemini oli see harrastus nagu iga teinegi, noore mehe *hobby*, millesse ta hiljem oli andestava muigega suhtunud. Ometi mõtles ta nüüd, Inna kõrval lamades, millise juubeldava meherõõmuga võiks ta hommikul kirja panna: abielunaine, keskharidusega, blondiin, 30-aastane, kolme lapse ema, temperamentsem kui 18-aastane taluteenija, esimene, keda ta telefoniliinitöölisena oli võtnud.

Muide, ta lootis, et see teda üllatanud temperament veel kord lõkkele lööb, põletab ja kõike unustada lubab. Siis, kui naine ärkab. Oli ju alles kesköö, või üksnes pisut üle selle. Hommikuni on aega ja küllap nad veel jõuavad.

Aga ärgates oli Inna esimeseks mureks aknast välja vaatamine. Ta kergitas ettevaatlikult pimendamiskatet ja nägi, et taevas on pilve tõmbunud. Koguni lund sadas. Majades vist magati; võis arvata, et kuuvalgepõgenikud olid linna tagasi pöördunud.

Inna laskis kätte alla ja ohkas. Nüüd, mil ohtu enam ei olnud, tundus uskumatuna, mis temaga oli juhtunud.

«Kalle, tõuse ja hakka kohe minema,» lausus ta sundivalt.

«Tule, ma soendan sind veel,» vastas mees, kes mõtles oma arvepidamisele.

«Hakka kohe minema,» kordas Inna.

«Kell on alles kolm.»

«Ära viida enam aega.»

Mees ütles ringutades:

«Kuidas sa võid — lahkuda nii külmalt. Tahaksin sind veel hoida oma kaisus.»

«Oh jumal, jumal...»

Ei, see siiski ei olnud ebaasiiras tõrkumine. Lõpuks sai Kalle sellest aru. Ta tõusis pettunult, komistas toolile ja hakkas vanduma.

Inna ulatas talle püksid.

«Mis sinul viga,» ütles ta sealjuures. «Sa oled üksik. Sa ei saa end minuga võrrelda. Mul on perekond. Kui me magasime, oleks võinud majale pomm langeda. Jah, ja kui meid väljakaevamisel oleks leitud lähestikku, nagu me olime.»

Kalle, kes oli ametis riietumisega, laskis kuuldavale lühikese vile. See tuli hästi välja, aga paar aastat pärast kukkumist oli vilistamisega raskusi olnud.

«Milline häbiplekk!» jätkas Inna. «Milline teotus!»

«Surnud ei punasta.»

«Jah, aga elavad! Mis nemad oleksid ütelnud? Lapsed tulevad maalt — nende ema! Oh jumal! Ja minu mees! Mu vanemad, sugulased, sõbrad, tuttavad. Kõik, kõik. Kõigi silmis häbistatud. Kui ma hakkan sellele mõtlema, lähen märjaks. Sa ei vasta, sa oled vait, aga noh, mis teab sinusugune perekonnaelust.»

«Oh, ma olen seda siiski näinud,» vastas Kalle sarkas-tiliselt.

Ta ei lõpetanud. Polnud mõtet ega vajadustki.

Inna ei lasknud end lahkumisel suudelda. Selle asemel tõstis ta mehe krae üles. See oli kõrge ja varjas peaaegu kogu näo.

«Soo, ja mine nüüd,» ütles ta siis. «Ja vaata, et keegi ei näe sind siit lahkumas. Oleks kole!»

«Ära muretse, kes praegu nägemas on. Paha ainult, et sa mind nii vara välja viskad. Nüüd ma pean Ruthi juurde minema.»

«Häbematu.»

«Kas tervitan sinu poolt?»

«Tahad mind hukatusse saata?»

«Ruth ei läheks seda kellelegi kuulutama.»

«Tahad hävitada mu õnne, mu perekonnaõnne.»

«Ruthilt oleks sul karta ainult niipalju, et ta vastu tulles muigaks: ka sina!»

«Kalle, Kalle, ma palun sind — laste nimel,» ahastas Inna.

Kallele tundus, et tuba on täis ringutavaid käsivarsi.

«Ma palun!» kordas naine.

«Pole tarvis,» vastas mees. «Ma vaikin nagu haud. Peaksin olema õige suur kaabakas, et . . .»

«Sa oled hea.»

«Natuke parem kui siia tulles. Kui kass oleks eile õhtul mulle kauem otsa vahtinud . . .»

Ta läks lauset lõpetamata välja. Juhtus see, mis nii mõnigi kord varem: südamlikkus pidi kusagil jälle sarkasmiks muutuma. Mis puutub Ruthi juurde minekusse, siis kavatses ta seda ilma naljata. Ruth on vahest küll solvunud, aga hilinemist saab alati mõne leidliku valega ausaks seletada. Sel tüdrukul on hea süda ja küllap tal jätkub puidki, et küülikupraadi üles soojendada.

Age just praele mõeldes hakkas ta nina kõrbelõhna tundma. See tuli tuulega linnaosast, kus ta ise elas, ja muutus edasi minnes aina kibedamaks, meenutades metsapalangute vingu. Kui maa põles, kui raba vahel tossama läks ja tuli kusagil juurikate all poole talveni vindus. Niiske ja külm suits!

Kalle hakkas ruttama rohkem uudishimust kui kartusest kodu pärast. Oh jaa, oma kodu jättis ta peaaegu ükskõikseks, sest mis seal juhtuda võiski — sai pihta, siis sai. Tema, nagu öeldakse, oli paljas poiss, kellelt pärast seda kui Irma, see lita, ära läks, ei olnud tulelgi midagi võtta. Ainult seljariided ja magamisase.

Tuikong, nagu isa seda tellistest väljaehitust nimetas, oli terve. Kalle astus üle tänava teisele poole, et vaadata, kuidas on lood akendega ja suurte klaasruutudega rõduksega. Ka neil polnud häda midagi.

Mürsud olid langenud Tuulemäe taha. Mis seal kõrbes ja suitses, kas sõjaväe laod või mäenõlvaku sisse ehitatud leivaahjud, see Kallet palju ei huvitanud. Õieti ei tahtnud ta praegu millelegi mõtelda, isegi mitte oma ootamatule võidule proua Inna juures. Sellega on aega. Võibolla läheb ta juba täna maale. Seal on pikad õhtud ja pikad ööd. Ja palkseinad samblaga vara vahel... Tõe-

poolest, ta oleks küll meelsamini heitnud voodisse sellise palkseina ääres.

Ent kui ta oli end usaldanud oma vana lahtiste vedrudega kušeti võõrasemalikkude embusse, uinus ta sealgi niipea, kui oli sooja saanud.

Sügavat und jätkus päevavalgeni. Kui ta viimaks ärkas, tundis ta end täiesti väljapuhanult. Ainult ringutada oli veel tarvis, pealegi õige pikalt ja õige tugevasti. Sellele pidi järgnema mõnulev olesklemine kõige meeldiva taaskordse läbielamisega. Ja äkki hüüti ukse tagant:

«Tehke lahti, härra Paggi. Teiega soovitakse kokku saada.»

See oli majaperemehe hääl, värvitu ja kiretu nagu alati.

Kalle ei olnud samme kuulnud. Järelikult olid nad trepist üles tulnud sellal, kui vaese kušeti roided ragisesid. Või tulid nad nimme hiilides, et tema ei kuuleks. Võimalik, et ukse taga oli isegi kuulatatud. Ta ei jõudnud veel vastata, kui koputati.

Kallel oli tahtmine vastuseks midagi õige jämedat hüüda. Aga sõim oleks ehk liig olnud. Ning ta hõikas tagasihoitud vihaga:

«Kuulsin, juba kuulsin.»

«Avage siis ometi!» ütles nüüd hoopis teistsugune hääl.

«Kohe, kui olen püksid jalga ajanud,» vastas Kalle. Koputamine muutus üksikuteks löökideks.

«Tohoo kurat!» vandus Kalle kasvava kangekaelsusega.

Viimaks oli ta end kuidagi riidesse saanud ja võis avada.

«Kas mina tohin nüüd minna?» küsis majaomanik võõralt, säarikuid kandvalt erariides mehelt. Vanake oleks meeeldi lahkunud, seda oli näha, ent ta pidi jääma. Ja juba rauga koeralikust kuuletumisest oli Kallele küllalt, et teada, kellega tal tegemist on.

«Millega olen ma härrade tähelepanu ära teeninud?» küsis ta ja tundis oma suud viltu kiskuvat.

Ah, kurat võtku, kas see vana viga, kas see põrutuse tagajärg annab end ikka veel tunda?

Võõras ei võtnud vaevaks vastata. Ta astus rutakalt sisse, vaatas toas ringi ja peaaegu jooksis teise. Seal ta jäi vaatama aknaid ja suurte klaasruutudega rõduust.

Tänu Kalle hilisele tõusmisele olid need kõik alles pimen-
datud.

«Tehke valgeks,» ütles säarikuid kandev külaline. Agronoomina või loomaarstina oleks ta isegi ehk süm-
paatne olnud. Kallel oli tarvis ainult nõõrist tõmmata ja
kattepaber rullus sõnakuulelikult üles. Seda tehes ta oli
natuke isegi edev. Ta vaatas võõrale otsa, kuid too hakkas
majaperemehega rääkima.

«Needsamad aknad?» küsis ta.

Vanamees vastas aeglaselt, iga sõna kaaludes:

«Jah, kui seda on nähtud ülevalt, ma mõtlen mäelt,
siis nad peavad needsamad olema. Aga siin on ka teisi
maju.»

«Jutt on sellest majast.»

Kalle kordas oma küsimust. Ta tegi seda vähem sar-
kastiliselt, kuid sellest hoolimata tõmbus suu uuesti viltu,
kuigi ehk vähem märgatavalt.

«Te magasite kaua?» küsis võõras vastuse asemel.
«Olite öösel üleval?»

«Jah.»

«Mis te tegite?»

«Need on minu isiklikud asjad,» vastas Kalle.

«Te ei soovi nendest rääkida?»

«Aga muidugi mitte.»

«Piinlik?»

Kalle kehitas õlgu.

«Või kardate?» küsis võõras.

«Karta ei ole mul midagi.»

«Huvitav! Mängite vaenlasega kokku ja — «karta pole
mul midagi». Teie märguande peale langesid ju pom-
mid sõjaväe ladudele. Möödunud öösel. Seda tegite teie,
jätis.»

Kalles lõi viha keema. Ta oli ju süütu, ta polnud midagi
teinud, ei midagi, kõige vähematki mitte. Et «sellest
supist», nagu ta okupatsiooniga nimetas, terve nahaga
välja tulla, oli ta just küünikuna otsustanud lojaalne olla.
Mis lähevad temale korda leerid ja parteid või punased ja
valged, nende embleemid. Ta oli need kõik mõttes kura-
dile saatnud. Ta on inimene ja tahab oma elu elada, oma
üürikest elu. Ja nüüd tuleb see nolk: jätis, kokkumäng
vaenlasega...

Ta peaaegu karjus:

«See on totrus. Teie ei tea isegi, mis te suust välja

ajate. See on eksitus... Te vahetate mind kellegagi ära. See on arusaamatus, see peab arusaamatus olema.»

«Ärge ärrituge, teie akendest nähti eile öösel tuld. Seda kinnitavad pealtnägijad.»

«See on vale! See on laim! Need teie pealtnägijad on elukutselised kahtlustajad, haige hingega inimesed. Ah, mis! — nad on idioodid. Eile oli täiskuu-öö ja aknad helkisid kuuvalgusest. Muidugi, muidugi. Ma olen seda ise näinud, oma silmaga. Täiskuu öödel. Aga need teie pealtnägijad, need teie idioodid pidasid seda signaliseerimiseks.»

«Te tulete minuga kaasa,» ütles säarikuid kandev erasik, kellele see jutt näis mõjuvat niisama vähe kui hane selga vesi. «Küll te vastavas kohas jutustate oma kuritegudest põhjalikumalt.»

Kalle pilk peatus tegemata jäänud asemel, see ei pakunud kuigi meeldivat pilti. Kui see jääbki üles tegemata?

«Ma protesteerin,» ütles ta ja kuulis selle alandava visiidi kestel esimest korda, et ta hääl reedab muret ja sisemist ebakindlust.

«Ohoo!»

Majaperemees seisis akna all, sealsamas, kus eelmisel öhtul oli istunud isa, käed süles. Kalle oli jõudnud üsna lähedale äratundmisele, et on juhtumas midagi saatuslikku, midagi niisugust, mida ei saa muuta, nii süütu kui sa ei olekski. Ja siis haaras kramp kogu ta näopoolt. Parem silm hakkas vett jooksuma, ilma et ta oleks nutnud. Pisaratest oli ta õieti väga kaugel. Jäi tekkimata isegi tavaline meeolehärm, mis neid krampe saatis. Ning ta pööras näo kõrvale ja ütles moondunud häälle:

«Ma ei sülitanud kassile näkku. Ma ainult mõtlesin: «Kui sülitaks!» Aga sellepärast ei saa vähemalt teie mind hukka mõista.»

Võõras naeris põlastavalt.

Kalle võttis laualt pudeli ja jõi. Osa vett jooksis rinna, kuid kramp läks üle. Süda muutus uuesti kergeks.

«Mis ma seletan teiega, see on ju jama,» hüüatas ta peaaegu rõõmsalt. «Kuidas ma sain oma akendest signaliseerida, kui mind ei olnud koduski. Mõtelge ise: tulin vastu hommikut, hulk aega pärast pommitamist.»

«Ja kus te olite?»

Kalle lõi silmad maha: jah, kus ta oli? Siis vaatas ta kõrvale: kui ta ütlekski, ei oleks sellest kasu. Inna... Tal

on oma au, mida ta iga hinna eest hoiab. Aga miks ta puhkes nutma, nii meeleheitlikult, just siis, kui need voorisoldatid hakkasid akna all vett viskama? See oli jälk küsimus. Ja siis korraga tundis ta end surmamõistetuna: tal puudub alibi.

Tuppa astusid veel kaks meest. Säärikuid kandev oli avanud mantlihõlmad: tal olid jalas kalifeed. Säärikud, kalifeed ja — eraisik.

Kalle tundis midagi iiveldusetaolist.

Varsti kohe pärast seda, kui velsker Kiviselja vangimaja juurest tulles sünge põiktäna seljataha oli jätnud, kohtas ta linnakese ühel meeldivamal peatänaval proua Innat. Ta oli kümmekond aastat seda daami tervitanud aupaklikumalt kui teisi. Ja kümmekond aastat oli Inna oma koolivenna tervitustele vaevu vastanud; mõnikord oli tõesti raske aru saada, kas ta teretajat üldse märkaski. Seekordne kohtumine kujunes erandlikuks: vaevalt oli velsker peast kübara haaranud, kui Inna täna teisel poolel seisma jäi.

Käsi kübaraga õhus, tardus kohtlane mees sellest ootamatusest otsekui raidkujuks. Äsja vangimajast heledasse märtsipäikesesse astudes oli Kiviselja endamisi imestanud, et kevad tuleb ka sel aastal, hoolimata sõjast ja tema koledustest. Mitte väiksema imena tundus talle nüüd see kohtumine: proua Innal jätkus lahkust isegi naeratuseks. Veelgi enam. Kui velsker, suur ja kohmakas vanapoiss, peaaegu jooksujalu üle täna oli rutanud, ütles Inna:

«Mul oleks tarvis teiega ühes asjas tungivalt rääkida. Kas praegu või mõni teine kord, kui teil aega on.»

«Äega — teie jaoks alati.»

Nüüd ulatas Inna talle käe, hästi hoolitsetud ja mitte väga suure, just sellise, nagu ideaalne naisekäsi Kiviselja arvates pidigi olema. Mees oleks meeleldi seda kätt suudelnud, kuid ei teadnud, kas tohib — sellisel daamil. Ja tänaval. Pealegi temasugune, oma vaest päritolu alati nii rangelt meeles pidav. Nüüdki ta mõtles sellele, et oli varsti pärast Helde Ruthi gümnaasiumist lahkuma pidanud. Ja sugugi mitte laiduväärsete elukommete või andevaesuse pärast.

«Saatke mind,» ütles Inna.

«Te mõtlete, et me jalutaksime?»

«Muidugi.»

Kiviselja vaatas ringi.

«Aga kui nähakse,» pomises ta. «Jutud võivad minna abikaasa ette. Linn on väike, siin saadakse kõik teada.»

Innal oli juhus armulikuks muutuda.

«Oh, mis siis sellest,» arvas ta. «Mu mees tunneb teid ja peab teist lugu. Ja mina olen talle alati kiitnud, kui hea poiss te koolis olite.»

Velsker vaatas abiotsivalt vangla poole ja vastas:

«Sealt välja astudes ma tundsin kogu oma olemusega, et peaks õige parki jalutama. Vaatasin, et latvadelt langeb juba härmatist. Seda teevad linnud või päike.»

«Eks lähme siis.»

«Jah?»

«Mis te imestate?»

Kiviselja jäi hulgaks ajaks vait. Nad olid tükk maad edasi jalutanud, kui ta viimaks vastas, muidugi mitte just päris tõsiselt:

«Oh, oleks see õnn mulle koolipõlves osaks saanud!»

Paljud vastutulejad tervitasid.

Vaikida oli piinlik.

«Arvatavasti olete endiselt poissmees?» küsis Inna.

«Ikka truu oma seisusele,» vastas velsker. «Ikka truu.»

Truuduse rõhutamine nagu tahtis reeta salaarmastust.

«Kas ei oleks ehk juba aeg?»

«Küllap ehk olekski, aga . . .»

«Aga?»

«Noh, ma ei tea, kuidas seda seletada. See on pikk jutt.»

«Katsuge ometi.»

«Sõda muidugi kõigepealt. Ja igas asjas, kuidas seda perekonna soetamist võtta. Oled üksinda, ajad läbi vähesega. Mida me praegu saaksime näiteks majapidamistarvetest osta? Olen mõnikord ringi vaadanud: mitte ööpottigi. Vabandust, proua. Jah, näete, milliseid sõnu olen hakanud pruukima. Daamiga vesteldes. Ma ei oleks seda endast iialgi uskunud, aga noh, mis parata — elu. Kõik see, mis sa pead nägema ja kuulma.»

«Oh, pole midagi, pole midagi,» lausus Inna rahustavalt.

Rohkem kui sõnad rahustas siiski naer, nii muretu ja süütult naljatlev. See naer isegi julgustas. Vaevalt oleks loomuldasa nii häbelik Kiviselja muidu, ilma selle naeruta just nõnda jätkanud:

«Ja mis ma teile, proua, perekonna soetamise asjas veel tahaksin tähendada: naised teevad muret.»

«Soo! Kuidas seda mõista?»

«Pakkumine ületab nõudmise. Nüüd te muidugi hakkate mind hukka mõistma, aga niipalju kui mina olen tähele pannud, väärtus on langenud.»

Inna ei hakanud hukka mõistma. Ometi muutus ta sedamaid tõsisemaks, vahest koguni rangeks. Ta ütles:

«Kardan, et unustate perekonnainimese kõige suurema mure — lapsed.»

«Jah, see on tõsi, teadagi üksnes niivõrd, kuivõrd need väetikesed abielu ja perekonna juurde enam kuuluvad.»

«Meie saatsime oma lapsed maale,» jätkas Inna. «Kohe talvel, kui siin need hirmsad pommitamised algasid. Nüüd on sellest peaaegu kolm kuud möödud ja kujutage ette — nad on seal kärnas. Ma ei ole mitmel ööl silma õieti kinni saanud.»

Kuna nad olid parki jõudnud, rääkis Inna kõike seda häält tasandamata. Ka oli ta nüüd, mil vastutulejaid enam ei olnud, hoopis aeglasemalt astuma hakanud.

«Oh, proua, kas te neid kärnasid liiga traagiliselt ei võta,» vastas velsker.

«Kärnad ja verivillid! Kuidas neid teie arvates peab siis võtma, kui mitte traagiliselt. Kas ma pean rõõmutama või kedagi tänama, et mu lapsed maal kärna läksid?»

Kiviseljal hakkas kõhe teravast toonist, millega see oli öeldud.

«Ei, mitte seda,» vastas ta kokkunult. «Tahtsin teid ainult rahustada ja toonitan veel kord, et kärnad on praegusel ajal laialt maad võtnud nähtus.»

«Kust nad ometi tulevad?»

«Arvatakse, et suhkru puudusest.»

«Minu lapsed on magusat saanud.»

Kiviseljale tundus, et ta oma kaasvestleja ees jälle komistas.

«Usun seda, aga magusa puudus on ainult üheks põhjuseks. Kärnatõbi on muuseas ka nakkav.»

Jälle tuli vastulöök; Inna ütles üha rohkem ärritudes:

«Minu onu ja onunaine, kelle juurde me oma lapsed saatsime, on väga puhtad inimesed. Nad on ka haritumad ja jõukamad kui meie tavaline talurahvas.»

Ta isa pidas üksvahe talurahvakauplust, mõtles velsker vähimagi irooniata.

«Kunagi ma arutasin seda küsimust ühe oma sõbraga,»

ütles ta. «See oli läinud suvel. Me jõudsime ühisele arvamusele, et nüüd on kogu maailm täis mädanemist tekitavaid mikroobe. Lõpuks arvas mu sõber kas trotsist või teda äkki haaranud müstikast: «Surnud tahavad, et ka meie mädaneksime.» Tema arvates see on nagu kõigi tapetute ja poodute kättemaks elavatele.»

«Aga mida ütlevad arstid?»

«Kas olete nendega rääkinud?»

«Ma ei ole tahtnud ega taha nende kärnade pärast arsti juurde minna. Nemad panevad kõik mustuse süüks. Ja üldse, ma ei tea miks, kuid juba lapsepõlvest peale on nahahaigustes minu jaoks midagi häbistavat.»

«No-noh, proua! Kuidas üks vistrik väljaspool võib olla häbistavam paisest, mis kasvab sees?»

«Teile ei tundu siis nõnda?»

«Nüüd enam mitte. Nüüd enam ammugi mitte.»

«Olete üldse vist väga rahulik inimene.»

«Seda arvatakse. Ja ega ma üldiselt kurta ei võigi. Mõnikord oma ameti juures, kus ju kõike ette tuleb, ma olen mõtelnud, et mul on otse raudsed närvid. Aga siis mõnel öösel läheb uni ära. Mõtted piinavad, süda valutab sees, nutta tahaks ja karjuda tahaks. Käid mööda tuba, oled nagu hull.»

«Mis te räägite!» hüüatas Inna kohkunult.

«Tõesõna, proua.»

«Huvitav, mis küll teiesugust jõumeest rahutuks teeb?»

«Ei tea isegi, kuidas see kõik teinekord algab. Korraga leiad end mõtlemast asjadele, mis sulle nagu ei tohiks korda minna. Enamasti on need sentimentaalsed mõttekesed. Tuleb meelde mõni looke lapsepõlvest, mõni sõber, tema elukäik, kuidas see või teine asi oli. Äkki on inimene su silmade ees kõigi oma tegudega, heade ja halbadega. Nagu hiljuti Kalle. Paggi. Teiegi ju tunnete teda. Koolis ta oli paha poiss, tüdrukutele, ma arvan. Kiusas neid, ei andnud neile asu. Muidu oli andekas, hea peaga, nagu öeldakse, mina ei saanud talle ligigi. Vanemad tahtsid tast ohvitseri koolitada. Ohvitseri või kirikhärrat.»

«Aga eks temast saanudki ohvitser,» tähendas Inna.

«Jah, sõjakooli ta lõpetas küll. Lipnikuna. Oh jumal jah, kui õnnelikud siis ta vanemad olid. Ei, ega ma neid ei naera. Seda õnne ei saagi naerda. Nad ju armastasid teda. Nende poeg, nende ainus poeg. Koolitamine ei olnud ju ka kerge. Aga seda nende ainust poega sõjaväeline kar-

jäär ei huvitanud. Miks, ei tea. Võimalik, et seal sõjaväes temaga midagi juhtus. Te ju olete kuulnud, et ta koolivaheajal telefoniliini peal endale taskuraha teenis. Seal ta siis ühel päeval prantsatas posti otsast maha, sai kõvasti põrutada ja jäi selle tagajärjel viltuse suuga.»

«Kas ainult suu?» küsis Inna. «Kas polnud kogu ta parem näopool moonutatud? Omal ajal ma ei võinud talle otsa vaadata, kui ta naeris.»

«Jah, eks ole, ta naerul oli nutumaik juures. Silm ja põselihased... Oh, see oli tal hell koht. Mina tean, me olime sõbrad. Ja peale selle peaaegu üheküla poisid. Mullu suvel oli ta jalamees, igatahes kindlat tegevust tal ei olnud, nagu ma aru sain. Tellisin teda siis, et ta tuleks mulle appi küttepuid tegema. Ma saen ju üksinda ka, kui sael on vibu peal, aga... Ta ei lasknud mul pikalt seletada ja oli kohe nõus. Sain oma puhkuse mais, niisugusel õrnal ajal, puud olid just lehtinud ja mets lõhnas. Midagi ei ole veel kulunud ega vanaks jäänud; kõiges on alles allikate värskust, igas looduse häälightsuses ja rohulibles.

Kõik see tuligi hiljuti meelde, ühel öösel. Kell võis kaks olla, kui ärkasin. Väljas tuiskas mis kole. Tuba oli nii armsalt soe, tundsin südames väikest tänutunnet ja mõtlesin kasehalgudele. Sealts see kõik alguse sai. Jah, kasehalgudest.

Sel ajal, kui Kalle minuga metsa tuli, oli Irma tema juurest juba jalga lasknud. Mees ise väljendas küll teisiti: tema olevat Irma minema peksnud. Pagan teab, kas neid asju nii lihtsalt aetakse. Aga kellel ei oleks enesearmastust. Igal mehel on oma au, mida ta kalliks peab. Mina teen väikest viisi ka kingsepatööd ja olen mõnikord mõtelnud, et inimese au, see on nagu liist, mille peal kõik tõed, kõik valed ja vaated valmis vorbitakse. Ah, olgu sellega kuidas on. Kalle igatahes oli jälle vaba mees ja võis täie õigusega küla nooremate vastu huvi tunda. Soetaski seal metsatöö ajal mõned tutvused, kuid kardan, et ilma suurema eduta. Noh, aga aega oli tõsisemateks võitudeks ka natuke napilt. Vähemalt mina oma kohmakuses otsustasin nõnda. Kuid tema nähtavasti ei osanud või ei tahtnud ennast kasina ajaga lohutada. Nägin, et mees kannatab, kohe hullusti. Ei tahtnud küsida, piinlik oli. Ja siis ühel päeval hakkas ta ise pihtima.

Tal oli metsas pudel joogiveega kaasas. Kui tühjaks sai, täitis allikast. Üldse jõi ta sagedasti. Ma ei osanud

sellele mingisugust tähendust anda, ainult niipalju, et kole oli pealt vaadata: põrutuse tagajärjel viltune suu jäi ühest nurgast avatuks ja osa vett jooksis sealt välja. Püüdsin alati kõrvale vaadata ja tegin seda muidugi ka tol päeval, kui ta oma südant puistama hakkas, sest ta ütles:

«Sa vist küll põlastad seda minu pudelist joomist, aga mul on sellega tõsi taga, see pole niisama matslikkus või kapriis. Ja-jah, kui suudled tüdrukut pooliku suuga, siis on see kurbmäng. Irma oli sellega juba harjunud ja ma ei usu, et me elu sellepärast sassi läks. Õigust öelda, viimasel ajal me juba ammugi ei suudelnud enam. Kuid eks sa katsu alustada üht armulugu ilma suudlusteta. Kõigepealt nad tahavad ju seda. Aga kui suu on viltu ja suudlus poolik, siis ajab see neid naerma, paremal juhul. Või põlastama nagu sind praegu.»

Ma ei saanud ikka veel aru, mis tegemist on kõigel sellel pudelikaelast joomisega, kuni ta mulle siis ära selgitas: sellega ta treenivat oma halvatud suupoolt, et see ükskord ometi õpiks sõna kuulama. Asi olevatki juba tublisti paranenud.

Teie, ma näen, muutute kärsituks, vist tahate oma imestust avaldada, et on aga see ka põhjus ühele mehemürakale unetuteks öödeks. Muidugi ei ole. See pudelist joomine ja kogu see mure poolikute suudluste pärast on ehk isegi halenaljakas ja rohkem ei midagi. Aga kui te alles hiljuti sedasama nägu olete näinud tundmatuseni ülesklopituna ja teate, et seda veelgi klopitakse, kuid ei tea, millega need peksmised ja ülekuulamised ükskord lõpevad, siis... Jah, siis tuleb must valu, ujutab kõik üle ja korraga tundub, et te pole ühegi inimese suust nii meeleheitlikku juttu kuulnud. Ma mõtlen neid poolikuid suudlusi ja pudelikaelast joomist.

«Surnud tahavad, et meie ka mädaneksime...» Need on Kalle sõnad sealsamas metsatööl, kus me seda küsimust arutasime. Kui uskuda seda müstilist teooriat ja oletada kõige halvemat, mis Kallet võib oodata... Ei, nojah...»

Kui velsker Kiviseljale poleks parajal ajal meelde tulnud, et kogu see jutt algas Inna kärnatõbistest lastest, siis oleks ta oma arutlusi jätkanud. Nüüd kokkus ta äkitselt äratundmisest, et võib edasi rääkides oma kaaslast solvata või talle haiget teha. Kiire kõrvalpilk Innale ei jättnud kahtlust, et ta seda juba oligi teinud.

«Vabandage,» ütles ta kohtlaselt, «ma muudkui räägin ja räägin, ilma et mul oleks aimugi, kas te Kalle saatuses olete midagi kuulnud?»

«Ainult niipalju, et ta mingisuguse süü pärast olevat arreteeritud.»

«Siis te ei tea veel midagi. Mingisugune süü! Kui kergesti see meil üle huulte tuleb. Oh jumal — see on surmapatt; teda süüdistatakse vaenlase kasuks töötamises. Kust nad küll võtsid selle koleda süüdistuse? Ta polnud seda sorti meeski. See nõuab juba veendumusi ja närve.»

«Aga tapmine — kas see ei nõua närve?» küsis Inna teravalt.

«Tapmine? Keda ta tappis?»

«Ta oli seda kavatsenud koos oma armukesega. Räägitakse, mina ei tea. Mu mees ütles, et linnas liiguvad niisugused jutud. See oli mõni aeg tagasi.»

Velskri suur ja ülimalt heatahtlik nägu moonduks eba-meeldivaks grimassiks. Ta nagu poleks tahtnud seda küsimust puudutada, ent sai endast kohe võitu ja ütles:

«Ma rääkisin alles hiljuti Helde Ruthiga. Teda, kui ma ei eksi, teie ju peate Kalle armukeseks?»

«Just teda.»

«Jah, neil olid viimasel ajal tõepoolest väikesed sehvitid sees.»

«Väikesed?» küsis Inna ironiliselt.

«Ei, võib-olla et ka suured,» möönis velsker sedamaid. «Ainult Ruthi enda arvates olid need väikesed. Aga üks ta ole: kuidas kellelgi. Noh, teda oli ka üle kuulatud ja kinni peetud, terve öö või isegi kauem. See on veider lugu ja seda tasuks Ruthi enda suust kuulda.»

«Palun ütlege, preili Helde Ruth, keda te kavatsesite lähemal ajal teise maailma saata?» Nii ta seda lugu algas ja algaks, kui seda uuesti küsida. Arvasin, et see küsimus tal põlved nõrgaks võttis, aga Ruth vastas: «Lõi tummaks.» Ta ei olevat hulgal ajal mitte millestki aru saanud. Viimaks käratatud, et ta salgab. Hoiatatud. Siis kogu see mitte just puhtsüdamlik jutt puhtsüdamlikust ülestunnistusest, mis süüd kergendavat. «Olge nüüd mõistlik ja ärge teeselge lolli. Meiega ei tasu pimesikku mängida.» Aga kuidas saab inimene salata või üles tunnistada seda, mida pole olemaski. Alles siis, kui uurija oma küsimust kordas ja vaest ülekuulatatavat tahtis rabada sellega, et ta nangunii juba kõike teab, hakkas Ruthile midagi koitma. See uus

küsimus oli kõlanud nõnda: «Kas te ehk ütleksite, kes oli see leegionär, keda te oma kavaleriga kavatsesite tappa? Kuigi härra Paggi on juba kõik üles tunnistanud, tahaksime meie seda ka teie suust kuulda.»

Selliseid küsimusi esitatakse teadagi väga armastusväärselt. Ja siis oli Ruth naerma pahvatanud. Arvan, et see naer võis hirmus olla — niisugusel tõsisel silmapilgul. Ja niisuguses kohas. Teie ju mäletate Ruthi: pikk, sale, tõmmu, metsikute silmadega. Pea nagu põõsas. Nojah, ja uuriija oli siis, selle naeru puhul öelnud, et teab küll, et Ruth on üle linna kuulus libu, aga võib-olla on ta peale selle veel mustlane.

Kui Ruthile oli öeldud, et ta on mustlane, siis oli talle tundunud, et teda süüdistatakse palju raskemas kuritöös kui tapmine.»

«Mulle see inimene ei ole iialgi meeldinud,» tähendas Inna.

«Elukombed?»

«Ah mis. Lihtsalt vastik. Ma pole teda lapsest saadik kannatanud.»

«Kuspool te Ruthiga lapsepõlves kokku puutusite?»

«Kas just kokku puutusime, aga ma nägin teda sagedasti. Ta isa oli ju veovoorimees ja vedas meilegi jaamast kaupa. Ruth hilberdas tal alati kannul. Kord, kui ma üle õue läksin, näitas ta mulle keelt.»

«Siis muidugi,» nõustus velsker Kiviselja täie tõsidusega. «Aga ükskõik, mustlane ta siiski ei ole. Et ta mehi armastab ja et tal neid jalaga segada on, see on muidugi tõsi. Ja ega ta seda ei salgagi. Oh ei. Üldse, silmakirjastamine on talle võõras. Ka valehäbi. Sellepärast ma usungi, et ta on asjaarmastaja, mitte elukutseline, nagu paljud arvavad.»

Läinud aastal, sügisel, augustis või umbes sel ajal olevat tal järjekordne austaja olnud, keegi leegionär. Kaks nädalat kuuma armastust ja oligi kõik jälle läbi — poiss pidi rindele sõitma.

Ma ei mäleta Esimest maailmasõda, kuid vanemad inimesed on rääkinud, et siis peetud küülikuid. Nüüd on Teine maailmasõda ja jälle on küülik au sees.

Helde Ruth hakkas küülikuid pidama juba sõja esimesel aastal. Nojah. Ja kui siis Albert, tema leegionär, enne rindele saatmist oma armsama juures viibis, oli Ruth talle öelnud:

«Mis sa arvad, kui ma ühe oma küülikutest, kõige ilusama ja suurema, Leegionäriks nimetaksin? Sinu mälestuseks.»

Poisil ei olewat midagi selle vastu olnud. Ja siis öelnud Ruth veel:

«Ma kallistaksin ja suudleksin teda sinu asemel.»

«Sa oleksid mulle isegi truu?» imestanud poiss.

«Jah, isegi truu,» osatanud Ruth. «Ja isegi sulle. Ja hoolimata sellest, et sa ei usu seda ja oled samasugune kaabakas kui kõik teised. Pealegi toidaksin ma sinu-nimelist paremini kui teisi oma küülikuid. Noh, hõiska nüüd ja lange mulle kaela.»

Poiss teinudki seda.

«Ja kui sa ükskord tagasi tuleksid,» jätkanud Ruth, «siis ootaks sind uhke praad.»

«Aga kui ma sellesse põrgusse seal kõrben?»

«Siis oleksid sellegi elupäevad siin loetud.»

«Sa tapaksid ta minu mälestuseks.»

«Just.»

«Ja istuksid üksinda, sööksid üksinda praadi ja valaksid pisaraid?»

«Elavad ei usu, et sa neile truu oled, aga surnud tahavad seda kogu hingest,» öelnud seepeale Ruth. «Ei, vana tola, nii palju ära looda. Küllap mul oleks keegi, kellega ma praadi, voodit ja oma leina jagaksin.»

Nõnda nad olevat õhtul enne lahkumist naernud ja lõõpinud. Albert läks ja kadus. Tema asemele asus Kalle, mitte küll kohe, vaid mõne aja pärast. Ometi ei rutanud Ruth oma lemmikküülikut tapma.

Ta tegi seda alles hiljuti, õieti alles päeva paar enne Kalle arreteerimist. Ühel öötunnil, kui Kalle Ruthi juurest lahkus, olid nad arutanud, keda tappa.

«Kas tapame Leegionäri või Pungsilma?» küsinud Ruth Kallet ära saates. Tuisanud, ja Ruth hõiganud oma küsimuse Kallele järele läbi vinge tuule.

«Leegionäri,» vastanud mees.

Ja nüüd ei mõista Ruth, kuidas gestaapo seda teada sai. Oli ju öö, lähimad naabrid paari kilomeetri taga, lähima teeni oma seitse-kaheksasada meetrit. Ja kusagil mujal ei olewat ta sellest rääkinud. Mitte kellelegi, mitte sõnakestki. Tähendab, selles kõledas öös oli kusagil kõrv, kusagil majanurga taga, paemurruaukudeš, võsas, tuisus ja tuules.

Ruth naeris nad seal välja. Julge tüdruk. Peab lausa imestama, et nad pärast seda ta sealt tulema lasksid.»

«Kui ta süütu oli,» ütles Inna. «Kui see tõesti oli nii, nagu Ruth teile rääkis.»

«Süütu küll, aga mis see loeb. Juba selle koletu naeru pärast võiks mättasse lüüa. Kas te arvate, et Kalle on süüdi; tehke mis tahate, mina küll ei suuda seda vaenlase kasuks töötamist uskuda. Nagu eksis kõrv, nõnda võib ka silm eksida. Ja keel, ega seegi — oh jumal! — pole püha.

Mind ju kutsuti ka ülekuulamisele, päriti üht-teist. Küsiti, kes ta sõbrad on? Kas ma ise olen? Vastasin, et olen, muidugi olen.

«Kas nüüd ikka veel?» küsis uurija.

«Jah, kuidas siis teisiti,» kostsin mina.

Seepeale ta jäi mind tükiks ajaks jõllitama, just nagu poleks oma kõrvakuulmist usaldanud. Imelik tunne hakkas, hambad ajas suus vägisi risti.

«Ah nii!» venitas ta viimaks. «Ah nii!» Ja korraga kostis ta häälest midagi võõrast, külma, ähvardavat. Kuidas isegi silmavaade võib inimesel järsku muutuda.

Kuigi ma pole just kõige suurem argpüks ja kuigi ma selle uurijaga olen teretuttav, pean tunnistama, et korraks võttis minulgi südamealuse külmaks.

Ta toetus seljaga vastu toolikorju ja küsis silmi pilutades:

«Teil vist tuli seda kaabakat ühel päeval meelemärkusele tuua ja teie vist pintseldasite joodiga ta lõusta?»

«Minul,» vastasin ma läbi hammaste.

«Noh, ja mis te arvate, kas teda riigitruuduse eest töödeldi?»

«Ei tea,» vastasin ma. «Aga vaenlase kasuks ta küll ei ole töötanud.»

«Miks?» küsis ta iroonilise lahkusega. «Võib-olla te arvate, et härra Paggist saaks veel hea rahvussotsialist?»

Kehitasin õlgu.

Tema naeris.

Ma tundsin endas viha tõusvat.

«Kas teate,» ütlesin ma, «räägime nagu mees mehega. Jah, vaadake, mis ma teile ütlesin: kui süüdistus Kalle vastu...»

Ta hakkas mõnitavalt naerma.

«Muidugi Kalle,» ütlesin ma kangekaelselt ja jäin vait.

«Jätkake!» käskis ta siis.

Nojah, ja ma jätkasin. Ma ütlesin, et kui süüdistus Kalle vastu tõesti peaks paika pidama, siis meie vaenlased järelkult peaksid olema tema sõbrad.

«Noh, ja ei ole või?»

«Ei,» vastasin ma rõhuga. «Ta on läbinisti pettunud inimene. Künnik, kelle jaoks pole maailmas ei usku, ei ideid ega muid pühadusi — nihilist, kui soovite. Kord, ma mäletan, ta ütles: «Meil ei ole sõpru, meil on alati olnud ainult vaenlasi, kes endid sõpradena reklaamivad.»»

«Mis te sellest ise arvate?» küsis ta.

«Ei saa olla enam lojaalsemat seisukohta,» ütlesin mina täie tõsidusega, kuid sain kohe aru, et tema võttis seda millegipärast pilkena. Oi-jah, see mõjus halvasti, hullemini kui karta võis. Vahtisime tükk aega tõtt. Tema nägu oli täis siirast imetlust. Ja siis ta ütles:

«Teie koht on vangimajas.»

Vastasin, et seal ma juba olengi.

«Mitte velskrina, kurat võtku,» hakkas ta vanduma, rebis alustatud protokollitükkideks ja viskas paberikorvi. Noh, ja mis tal muud üle jäi, ei võinud ta ju kirja panna, et nad on lasknud end valekaebusest eksiteele viia.

Siis, seal uurija juures, ma olin surmkindel, et kogu see süüdistus Kalle vastu pole midagi muud kui üks totter jama. Aga pärast, kui ma Ruthiga rääkinud olin, lõin minagi kahtlema. Vaadake, lugu on selles, et Ruth ei oska arvata, kuspool oli Kalle sel täiskuu-ööl, kui pommitati, see tähendab ööl enne arreteerimist. Ta oli lubanud minna Ruthi juurde, neil oli see kokku räägitud, ja Ruth oli teda poole ööni oodanud küülikupraega, tollesama kuri-kuulsa Leegionäri praega.

Kuhu Kalle jäi? Miks ta ei tulnud? Mis ta sel saatuslikul ööl tegi? Et ta kodus ei viibinud, seda tõendab majaperemees. Kui ta selle öö oleks veetnud õige mehena õiges kohas, siis ta ei salgaks seda, siis ta ei vaikiks nagu haud ega laseks ennast piinata. Uurija, seesama uurija, tuli mulle ükspäev vastu ja ütles:

«Teate, see teie lojaalne pätt käitub nagu kõige fanaatilisem usukannataja.»»

Et varjata oma piinatud ilmet, pööras Inna näo kõrvale.

Ta on mures nende kärnade pärast, mõtles velsker Kiviselja ja ütles:

«Kas teate, armas proua, kui teil tõesti piinlik on arsti

poole pöörduda, siis jätke kogu see küsimus minu hooleks. Võite täiesti kindel olla, et vana Kiviselja ajab need asjad korda.»

«Oh, ma oleksin teile südamest tänulik,» vastas Inna.

«Jah, jah,» vastas Kiviselja hämmeldunult: proua silmis läikisid pisarad.

«Aga ainult, ma palun . . .»

«Muidugi, muidugi. Kõik saab tehtud vaikselt, et teie au sellest ei kannata. Aga endastmõistetavalt, jumal hoidku. Mul on tuttav proviisor, ma saan talt selle karbikese vajaliku salviga ilma retseptita.»

Velsker Kiviselja oleks ehk veelgi oma teenistusvalmidust kinnitanud, kui Innal poleks nüüd äkki lahkumisega kiire olnud.

«Kõige lähemal ajal, olge täiesti mureta,» hüüdis velsker talle siiski järele.

Siis tõstis ta oma suure kämbla vana pargipuu krobelisele koorele ja tundis, et päike oli selle juba soojaks paitanud.

Vana Kiviselja Ott oli linnas käies palunud, et poeg talle karbiidi, hobuserauanaelu ja seebikivi muretseks. Et saamine kindlam oleks, oli ta kaasa toonud mitmesugust «valuutat»: võid, mune, pekki ja isegi puskarit, mis oma maitselt ja selguselt oli kogu maakonnas võrreldamatu.

Poeg oli lubanud asjad korda ajada. Oli lubanud kohe. Aga nüüd oli sellest juba nädal aega möödas, ilma et ta veel sammukestki oleks astunud. Isa, umbusklik nagu korralik talupoeg kunagi, oli kartnud, et poeg unustab. Seda ei olnud. Vastupidi: isa mure oli teda iga päev lausa piinanud. Hobuserauanaelad! Need olid velskrile otsekui kuhugi sisse taotud. Veelgi hullem lugu oli karbiidiga: kohusetundlik pojasüda nagu põles selles. Ja ometi oleks ülesanne olnud kergesti lahendatav, kui velsker Kiviselja poleks tahtnud vältida kohtumist Irmaga.

Kaupu, mida isa nii hädasti vajas, võis saada ainult noorelt Londilt. Oli küll nõõrija, aga mis teha — kui tahad saada, pead maksma. Oh jaa, vana viljakaupmehega oleks olnud parem asju ajada. Oli ikka veel inimene, oskas kätt pigistada, oskas naerda ja otsagi vaadata.

Velsker ise tundis vajadust kaasvestlejale otse silma sisse vaadata, avalalt ja pikalt. See polnud harjumus ega hea kasvatuse vili. Inimene, kes seda ei teinud, pidi tema arvates salalik või vähemalt ebausaldatav olema. Ja nüüd teadis ta juba ette, et Irmat kohates peab temagi kas kõrvale või maha vaatama. Mispärast? Tundis ta end Irma ees millegipärast süüdlasena? Oh ei, mitte sinnapoolegi. Ta oli olnud Paggide perekonnasõber, väikest viisi küll, aga ikkagi. Parajasti just nendes piirides, mis ei lasknud keelepeksul tekkida. Aga just seda ta oligi püüdnud range aususega vältida.

Kui nad lahku läksid, ei olnud ta Irmat hukka mõistnud nagu paljud seda tegid. Kes meist ingel on, oli ta mõelnud. Oli öelnudki. Ja esimest korda koges velsker

Kiviselja, et on olukordi, kus ka puhas südametunnistus peab silmad maha lööma. Sa ju ei tea, mis teine tunneb. Tahaks kaastunnet avaldada, tahaks lausuda midagi lohutavat. Kui seda võiks teha, ei oleks raske otsagi vaadata. Aga korraga on kaastunne üleliigne? Lõpuks võib juhtuda nõndagi, et Irmale Kalle hukkamine on alles teadmata. Saaks ta seda teada kaastunde avaldamise kaudu, siis oleks see hirmsamast hirmsam.

Kui velsker Kiviselja viimaks ometi noore Londi poole teel oli, otsustas ta end kurdiks ja pimedaks teha. Ainult hobuserauanaelad ja karbiid. Ei muud midagi üle selle, ei tundeid, ei meenutusi, ei vanu vahekordi. Külmalts, asjalikult ja valvsalt, nagu see ühe õige äritehingu juures peabki olema.

Paraku kujunes kõik juba algusest peale teisiti. Valter Lont, linnakese vahetuskaubanduse geenius, hüüatas, ruttas jooksujalu vastu, teeskles üllatust või oli seda tõsiselt, haaras Kiviseljal käsivarrest kinni, peaaegu kaisutas teda, pakkus seejärel väga lahkelt istet ja hakkas samas vabandama, et peab külalise momendiks üksinda jätma.

«Mul ei ole suurt asja,» algas Kiviselja. «Tulin ainult küsima, kas sul on...»

Ta ei jõudnud oma lauset lõpetada.

«Jah, mul on, mul on, on tingimata,» vastas spekulant kiiresti ja naeris. «Kõike kõige vastu, mitte midagi raha eest.»

«Jah, ma tean.»

«Muidugi tead. Eks ole hüüdlause — ajakohane? Kui nad lubaksid, avaldaksin ajalehes, laseksin tänavanurkadele kuulutused kleepida. Aga nüüd ole pai, oota üksainus silmapilk.» Samas ta pööras end ringi, hüüdis: «Irma! Irma, kus sa oled? Irma, tule siia, kohel!»

Irma tuli õuest.

Hobuserauanaelad ja karbiid, mõtles Kiviselja. Seebikivi. Ma teen end kurdiks ja pimedaks. Kuid kurdiks ta ei saanud jääda ja pimedaks tal polnud tarvis end teha, sest järgnev dialoog toimus esikus.

Valter: «Kuule, ütle, kas see vanamees on juba ära läinud, see sinu onu või kasuisa?»

Irma: «Ei, ta on ikka veel siin.»

Valter: «Tule jumal appi!»

Irma: «Jah!»

Valter: «Kella kahest saadik!»

Irma: «Mis sa ikka imestad — ta ju teab, et sul on täna sünnipäev.»

Valter: «Kas tal kuradil ometi igavaks ei lähe?»

Irma: «Temal! Oh ei. Ei iialgi — kui tal on keegi, kellega rääkida.»

Valter: «Mis on tal rääkida minu isaga; ma imestan: ta ei tea ju midagi ennesõjaaegsetest viljahindadest.»

Irma: «Isa kuulab ja tema jutustab. Praegu, kui ma neist mööda tulin, rääkis ta sellest, kui palju ta kaasüürnik sööb.»

Valter: «Tähendab, igav ei hakka tal siis, kui on kedagi taga rääkida.»

Irma: «Ta peab tingimata saama kedagi naerda. Ja kõik on temast halvemad. Oh kuidas ma ei või teda kannatada, kui ta ütleb: «Minu ema käskis mul õigust rääkida ja ma ei ole ühtegi asja valetanud.»»

Valter: «Tead, katsu tast kuidagi lahti saada. Et ta külaliste tulekuks siit läinud oleks.»

Irma: «Ta ootab, et sa talle konjakit pakud.»

Valter: «Mul ei ole enam aega temaga jahtimiseks. Vala ise talle.»

Irma: «Kui palju?»

Valter: «Noh, oma kõva lõuatäis, nagu papa Kottlapper ütleb. Või kaks, peaasi, et ta end õigeks ajaks ära koristaks.»

Kogu selle kahekõne kestel oli Kiviselja minekuvalmilt püsti seisnud. Kui Valter tagasi tuli, hakkas velsker sedamaid õnnitlema ja vabandama.

«Tead,» ütles sünnipäevalaps, «ma hindan kutsumatuid rohkem kui kutsutuid. Koeri kutsutakse. Ja kas sa arvad, et need, keda ma kutsusin, on mu sõbrad? Minusugusel mehel ei olegi sõpru, kui teada tahad, minusugune mees peab silmas ainult kasu.»

«Seda halvem minule.»

«Kuidas nii?»

«Mis kasu on sul loota minust?»

«Ära ütle midagi. Ühel päeval . . .»

«Oled sa kuulnud jumalaarmu andmisest jänesele?»

«Ja mis siis?»

«Kui sa ühel päeval peaksid end leidma luku ja riivi tagant, siis minu abi sinule oleks küll niisama vähene.»

«Kui liikmed välja väänatakse, paneksid ikka paika — loodetavasti väiksema valuga.»

«Ega Irma ei kuule?»

«Ei, ta on arvatavasti köögis. Räägi, mis on.»

«Kallel ma pintseldasin joodiga silmnägu, kui see oli sodiks pekstud. Ei ole meeldiv ülesanne.»

«Ega vist! Irmale muidugi ära räägi sellest, mitte üks noh. Ja sellele vanamehele, Irma kasuisale, ka mitte. See on oma päris-väimeespoja saatusest nõnda vapustatud, et hakkab vaata kas või pisaraid valama.»

«Seda on liigutav kuulda.»

«Muidugi.»

«Aga tead, lase mul temaga seltsis ära aurata.»

«Kuss!»

«Ära unusta: ma kuulsin sinu kahekõnet Irmaga pealt.»

Viljakaupmehe poeg puhkes naerma, tõsines sigarit süüdates ja ütles:

«Mis siis sellest? Sina jääd siia, igal juhul. Sa oled mu koolivend, üks vähestest, kes veel silmapiiril ringleb. Iseasi, kui mu külalised oleksid sulle võõrad. Ja kui neid oleks palju. Või kui nad oleksid mingisugused kaltsakad.»

«Kes nad on?»

«Kohe ütlen. Meie linnakese linnapea või bürgermeister, nagu nüüd öeldakse; ajalehetoimetaja Part ja siis veel härra Siilinder, mees, kelle tegevusest vähe räägitakse. Arvatavasti tunned sa tedagi.»

«Tunnen küll,» vastas Kiviselja süngelt.

«Kardad teda?»

«Oh ei.»

«Tore on. Tullakse teadagi daamidega. Peale selle on Irmal mõned sõbratarid. Ma ei tea, kas nad küll tulevad; ma ei ole neid kutsunud ja Irmale ma andsin mõista...»

«Et nad ei tuleks?»

«Tead, nad on hirmsad laterdajad.»

Samal silmapilgul läks papa Kottlaper akna alt mööda. Ta oli oma jao kätte saanud ja lahkus vurre lakudes.

«Ma tulen teine kord, lähemal ajal,» ütles Kiviselja.

«Irmal!» hüüdis noor Lont. «Irma, tule vastu võtma — esimene külaline.»

Kiviselja katsus särgikaelust, nagu oleks see teda järsku pigistama hakanud. Sünnipäevalaps muigas. Irma tuli sisse ja jäi külalisele nagu viirastusele otsa vahtima. Muidugi, mõtles Kiviselja, kui pole vana perekonda, siis pole tarvis ka vanu sõpru.

«Klaasid, klaasid!» ütles peremees. «Pudeli eest hoolitsen ma ise.»

Päriskülalised hilinesid. Selleks ajaks, kui esimesed neist pärale jõudsid, oli kontvõoras end soojaks kütnud. Ta ei märganud, kuidas bürgermeister teda nähes jäigasutus ja samal ajal seda varjata püüdis. Ta ei näinud ka puna, mis proua Innale näkku tõusis. Ja kui ta olekski kõike seda märganud, oleks see talle arvatavasti nalja teinud. Korruga oli ta võimeline isegi kärnadest rääkima. Õnneks just siis, kui ta oli valmis seda tegema, tulid mõned daamid.

Sünnipäevalaps vaatas üha sagedamini kella.

«Istume lauda,» arvas ta viimaks. «Neid härrasid, kes veel tulemata, ei tea kunagi uskuda. Pardist ju räägitakse...»

«Aga vanahärra?» hüüdis bürgermeister.

«Tema ei tule.»

«Miks? On ta haige?»

«Oh ei. Ta on tujust ära. Talle ei meeldi puugaasigeneraatorid.»

Keegi astus esikusse ja Irma jooksis välja, seltskonda naerma jättes. Tõsinegi alles siis, kui Siilinder uksele ilmus.

«Ohoo, siin tehakse kõrget poliitikat,» ütles ta tervituseks kätt tõstes.

«Sul on terav kõrv,» arvas bürgermeister.

«Milles seisab asi?»

«Üks vanamees olevat maha sülitanud,» vastas Valter Lont.

«Ahaa!» hüüatas Siilinder. «Sellepärast, et puugaasigeneraatorid talle ei meeldi. Miks? Sellepärast, et autod puugaasigeneraatoritega veavad metsa meie vabastajatele.»

«Väga vaimukas,» ei keelanud bürgermeister Siilinderile oma tunnustust.

Jutt jäigi hulgaks ajaks kuhugi tõe ja nalja vahemaile. Ja kuigi sellest isegi kohtlane ja alati tõtt pooldav velsker kohe aru sai, ei läinud talle alkohol enam pähe. See oli kurb lugu. Daamid, kelle vahele ta lauas istuma pandi, olid arvatavasti Irma sõbratarid. Nad ei olnud enam kõige nooremad, kuid olid seda lõbusamad. Velsker lõi nendega püüdlikult klaase kokku, oleks tahtnud midagi unustada ja korraiski midagi kergemalt võtta, kuid jäi seda tõsisemaks, mida rohkem jõi.

Kui telefon teises toas helises, oli ta peaaegu kaine.

Jutt oli lühike. Vaevalt sai Siilinder hakata kõrvu kikitama, kui sünnipäevalaps lauda tagasi tuli, öeldes:

«Toimetaja ei saa aega.»

«Ei tule?» küsis Siilinder.

«Ei.»

«Teadis ta, et mina siin viibin?»

«Ma ei teinud sellest sõjasaladust.»

«Siis on arusaadav,» ütles nüüd Siilinder. «See koer hoiab minust eemale.»

«Kas sa ennast liiga tähtsaks ei tee?» küsis spekulant.

«Oota, kuula ikka,» vastas Siilinder. «See oli läinud kevadel, kui ma talle saba peale astusin. Ühel päeval, kui mul juhtus vaba silmapilk olema, lõin ajalehe lahti ja hakkasin silmitsema. Ajalehe lugemine ei kuulu minu kohustuste hulka. Heitsin pilgu niisama pealkirjadele, huvitusin ajaviiteks muuseas natuke ka autoritest: ühel nimi, teisel initsiaalid; keda tunned, keda mitte.

Ma ei ole iialgi tegemist teinud nahaparkimisega. Täiesti võõras ala. Ja ometi võtad kätte ja hakkad äkki lugema mingisuguse algaja soperdist nahavabrikust. Tänapäevani ei saa aru, mis mind ajas seda tegema. Korraga just nagu hakkaksid midagi haistma. Loed ja juba haaradki pliiatsi; ahaa: «uuemal ajal pargitakse nahka teaduslikult».

Stopp! Küllalt!

Vaatasin, kes on sellele käkile alla kirjutanud. Muidugi pseudonüüm. Helistasin toimetusse, küsisin, kes see K. Lee teil on. Algaja. Seda küll, aga kes ta ikkagi on — nimi. Selgus, et Kalle, Kalle Paggi.»

«Kas tema siis ajakirjanduse alal ka töötab?» küsis bürgermeister, suuga Siilinderilt, silmadega Irmalt.

«Jah, näete, vähemalt hakkas trügima. Ja oleks edasi trüginud, kui ma poleks vahele astunud. Hoiatasin toimetajat, kes alguses ei tahtnud millestki aru saada, ja ütlesin, et olgu ettevaatlikum niisuguste pättidega. Lugegu kaastöö ikka korralikult läbi, hoidku silmad lahti. Ärgu magagu: vaenlased ei ole üksnes rindel.

Kes siin arvas, et ma end ülearu tähtsaks teen? Sina, Valter. Noh, ja mis sa nüüd ütled? Ei hoia end eemale või? Ei karda või? Või pole põhjust, mis? Kunagi hiljem oli ta kusagil mind, Siilinderit, õpetatud nahaparkaliks tituleerinud. Kuradi mats! Ma oleksin küsinud ta käest.»

«No-noh, teda pole ju siin,» tähendas bürgermeister rahustavalt.

«Väga kahju, väga kahju,» vastas Siilinder. «Oleksite alles näinud, kuidas ma teda oleksin pigistanud — õrnast kohast. Õpetatud nahaparkal! Ärgu keegi lootku, et meie eest midagi varjule jääb. Kõik tuleb välja. Selle Paggi, selle viltusuu kohta oli meil andmeid enne veel, kui ta aja-kirjanduse veergudele teravmeelitsema tuli.

Ühel perekondlikul joomapeol oli ta aadlikuna esinenud. Kuulake. Tema ei olegi Paggi, vaid Baggo, von Baggo või Baggofut. Tema isaisadel olnud maad ja mõisad ja vabrikud. Ta oli sel teemal terve kõne maha pidanud. Ehtsa parunliku aktsendiga. Kahetsenud neid aegu taga ja avaldanud lootust, et need nüüd jälle tagasi tulevad — teoorjus, peksupingid, esimese öö õigus ja nõnda edasi. Teie, proua Irma, olite ju ka seal — kas ma valetan?»

«Ei, teie ei valeta,» vastas Irma.

«Ja rahvas naeris — kas ma valetan?»

«Naeris küll, kõik naersid, ainult üks inimene, nagu ma mäletan, oli väga tõsine.»

«See üks inimene oli meie mees,» vastas Siilinder. «Ja et teie ka ei naernud, siis teie meeldisite temale.»

«See veel puudus, et ka mina oleksin naernud — ma noomisin teda. Temaga oli häda: alati kui tilga võttis, hakkas lobisema.»

«Ah lobisema? Teie arvates see oli siis ainult loba? Süütu loba.»

«Ma ei tea, ta ei mõtelnud seda tõsiselt,» vastas Irma.

«Seda halvem talle,» arvas Siilinder.

«Muidugi,» tähendas bürgermeister. «Oleks ta seda tõsiselt mõtelnud, siis oleks ta olnud tõeline aadlimees.»

«Meie mees,» lisas velsker Kiviselja endalegi ootamatult, kuigi ta vahepeal oli veelgi kainemaks muutunud.

Sellest mürgitilgast mindi vaikides mööda. Seda poleks nagu kuulnudki.

«Hea küll, ütleme, et see oligi loba,» jätkas Siilinder. «Aga kuidas nimetada kõike seda, mis me kuulsime temalt siis, kui ta meil juba peos oli, pihtide vahel, z u s a g e n. Siis selgus, et ta oskas oma meelt avaldada ka teisiti kui purjuspäi kusagil perekondlikul joomapeol. Ühel sügis-hommikul leiti peatänavalt posti külge kleebitud väljalõige vanast ajalehest. Esimesel vaatlemisel see näis olevat üsna süütu kuulutus. Mis on siis selles imelikku, et pakutakse pumпасid müüa? Aga kes pakub? Kes kuulutab? Kõhe hakkab isegi minul, praegugi veel, kui ma seda ütlen:

Saksa pumpadefirma esindaja Hjalmar Mäe. Kusjuures firma pealegi oli maha kriipsutatud. Jäid ainult pumbad ja nende esindaja — meie fүүrer.

Kas teie, proua Irma, sellest ka midagi teate? Näiteks, kust ta selle vana ajalehe võttis?»

«Teie ütlesite, läinud sügisel?»

«Just.»

«Mina olin tema juurest siis juba ära.»

«Väga hea, et te selle päti õigel ajal maha jätsite.»

«Aga kuidas te tulite sellele, et see tema töö on?» küsis üks Irma sõbrataridest.

«Miks te ei imesta, kuidas me sellele juba varem ei tulnud? Kuidas me nii suured tohmanid olime? Lasime ühel kaabakal segamatult teravmeelitseda, kord siin, kord seal, ilma et oleksime analoogiat arvestanud.»

«Ja võttis ta süü omaks?» küsis seesama daam.

«Ta ei teinud katsetki seda varjata. Mis te muigate? Teie ei usu? Jumala eest, poole sõnagagi mitte. Arvate vist, et me inimesi ainult füüsiliselt töötleme. Niipea kui ma neid pumpasid talle meenutasin, hakkas ta kohe naerma. Jah, ühel hilisel sügisõhtul ta olevat toimetuses käinud ja seal — kus on ikka häbematus? — end liimiga varustanud. Üksinda või? Jah, üksinda küll, kuid mitte päris kainelt. Ma pakkusin talle sigaretti. Seekord ta võttis vastu ja hakkas ahnelt tõmbama. Ta nägu moondus jälle ilgeks lõustaks. Kuigi ma oleksin tahtnud talle heameelega virutada, võtsin ometi peegli ja seadsin selle talle nina alla, täieliku enesevalitsemisega.

Ma ei rutanud, mul oli aega.

Ta vaatas ennast, läks näost punaseks nagu maasikas, tõstis siis pilgu minule ja küsis lollakalt: «Noh?» Ma ütlesin: «Kui surnud võiksid naerda, siis minu arvates teeksid nad seda samuti nagu teie.»

Ta viskas sigareti trotslikult ära.

«Võib-olla, et nad naeravadki,» vastas ta.

«Mida?» küsisin ma kiiresti.

«Paljutki.»

«Nimelt?»

«Näiteks kangelastegusid, mis nad elavatena sooritasid.»

Ma ajasin oma keha tagasi ja vaatasin teda silmi vidutades.

«Nimelt oma kangelastegusid,» kordas ta väljakutsuvalt.

«Ja mida veel?»

«Kahtlemata ka rüütliiriste, mis neile rinda riputati.»

«Mulle ei meeldi täna tõsised teemad,» ütlesin seepeale mina. «Parem räägime veel naerust: naer on tore asi — ka elavatele. Kahju ainult, et on nii vähe inimesi, kes naerda oskavad.»

Ta põrnitses mind umbusklikult, ent noogutas ometi, tõsi küll, üsna vaevu märgatavalt.

«Selleks, et naerda, on vahel ka julgust tarvis,» ütles ta.

«Ma arvan ka.»

Ta noogutas endiselt.

«Ainult üksinda on raske naerda, seda päris õiget naeru,» tähendasin nüüd mina nii leebelt kui vähegi võimalik. «Mina isiklikult olen unistanud sõbrast, kellega võiks naerda katku ajal.»

Nägin, kuidas ta korraga valvsaks muutus.

«Teil on sõpradega ehk rohkem õnne olnud?» pärisin ma edasi. «Aega on, tuletage meelde.»

Ta vaatas mind natuke aega vaikides ja vastas siis: «Mis siin ikka mõtelda: te ju ise alles praegu tõestasite või vähemalt püüdsite tõestada, et kõik mu sõbrad naeravad nagu mina.»

«Kas ka Tann?» küsisin ma. «Leitnant Tann?»

«Jah, ka tema,» vastas ta. «Ärge pingutage, teie ei üllata mind oma teadmistega.»

Leitnant Tann oli üks ta sõpru, üks vähestest või koguni ainus sõjakooli päevilt. Noh, samuti üks põrundpea. Tema lugu te arvatavasti teate: jõi end maani täis, hakkas kasiinos märatsema ja tühjendas oma püstoli Hitleri portree pihta. Arreteerimisel leiti selle «kangelase» juurest muuseas ka Paggi kiri. See oli just eelmisel päeval saadud ja selles avaldati kahetsust, et sõber oli nii suur idioot olnud ja vabatahtlikult saksa sõjaväkke läinud. Ometi oli tema, Paggi, omal ajal uskunud, et Tann on mees, kelle jaoks pole pühadusi, et ta on nimelt just selline mees, kes oskab meeldivalt irvitada ja kellega oleks hea isegi katku ajal naerda.

Ta sai kohe aru minu vihjetest. See pidigi nii olema. Aga ma olin lootnud, et ta reageerib teisiti. Kurat võtku, mind vihastas ta rahu, ta ükskõiksus — viis, kuidas ta

kõige rangemaidki fakte teatavaks ja omaks võttis. Paljastad teda ja usud, et see pätt kokkub, püüab salata, hakkab värisema, katsub asju teiseks seletada, võtab abiks vale või teeb midagi muud, mida sel juhul tehakse. Ei, see lojus ei pilgutanud silmagi: me laseme maha — laske; me poome üles — pooge.

«Aga kuidas oli selle tapmisega?» küsis spekulant klaasidesse valades.

«Jah,» toetas bürgermeister. «Sellest räägiti.»

«See on vale,» ütles nüüd Irma, kes kogu aeg oli väikinud. «Rääkige temast mis tahes, nimetage teda kas või kümme korda päteks, kas või sada korda lojuseks, aga et ta kedagi tapnud või tappa kavatsenud oleks, seda ma ei usu! Ei usu!!»

«Kuss, kuss, proua,» manitses bürgermeister.

Spekulant puhkes naerma.

«Ma pean vist surnu puhul armukadedaks muutuma,» ütles ta. «Tahad sa seda, proua?»

Irma ei vastanud.

«Vaatan, et sinepitops on kogu aeg perenaise ees,» ütles velsker. «Palun ulatage see korraks ka siia poole.»

«Kas ma ütlesin, et meie uskusime?» küsis Siilinder. «Ei, armuline proua, meie ka ei uskunud. Kuid me saime andmeid ja pidime neid kontrollima. Teie võib-olla tahaksite karjuda: laim ja valekaebused; gestaapo sellega aina tegelebki. Ei ole nii! Kui vahel tulebki ette mõningaid väiksemaid vigu või eksimusi, siis need selgitatakse välja, alati ja rangelt. Nõnda ka antud juhul. Pärast seda, kui mõned inimesed olid üle kuulatud, selguski, et tegemist on arusaamatusega. Jah, kurat võtku, sellesse loosse oli segatud ka keegi Hilda või Ruth.»

«Helde Ruth,» tähendas velsker.

«Helde? Ah nii. Noh, ja kas on helde?»

«Ei tea.»

«Ei tegele libudega?»

«Niisama vähe kui poliitikaga.»

«Jah-ah: niisama vähe kui poliitikaga! Teinekord inimesed paljastavad endid kogemata või rumalusest, ilma et nad seda tahakski. Nagu see litsirajakas. Alguses ta naeris nagu pöörane, siis hakkas tõnnima, muidugi suurest vihast, ja küsis: «Kuidas mina või Paggi selle leegionäri tapmist kavatseda saime, kui teie olite ta juba tapnud?»

Kas kuulete!

Inimene langeb rindel ja siis tuleb keegi kõlvatu ja ütleb, et tapnud oleme meie. Meie! Ja kui te teaksite, mis ta veel ütles. Ta küsis: «Miks te nii väga tahate inimesed olla? See ei õnnestu teil, kuigi te oma ohvreid praevardasse ei pista, matate kalli liha maha.»

Kuna ta samal ajal end hoora kombel mulle ligi ajas, siis ma tõukasin teda. Mitte kuigi tugevasti, kuid tal oli tarvis teeselda, et teda toorelt koheldakse. Kus lõi vaaruma! Langes selgapidi nurka ja sisistas nagu madu: «Mis te arvaksite minust, kui mina om a küülikutega samuti talitaksin?»

Vana emis!

Noh, ja näete siis, kui vähe on meil põhjust nimetada selliseid väikesi arusaamatusi valekaebusteks. Kas me paljastasime vaenlase? Paljastasime. Ja mis valekaebusest te siis räägite. Muide, mis puutub härra Paggisse — ma ei tohi teda enam pätiks nimetada! —, siis tema saatus oli juba ilma selle arusaamatuseta otsustatud. Kas tappis või ei tapnud, kas kavatses tappa või ei kavatsenud, see oli ükskõik — oma karistuse oli ta juba niigi ära teeninud, tema kuritegu oli niigi juba surma väärt. Või on proua Irma ka selles küsimuses teisel arvamisel?»

«Mis tähendab siin minu arvamine,» vastas Irma.

«Noh, aga siiski?»

«Võib-olla ma ei katsugi seda arvamist luua.»

«See pole ilus.»

«Ilus ei ole, kuid on kasulik. Ainult ühte asja tahaksin ma teilt küsida, kui tohin.»

«Palun.»

«Kas ta tunnistas oma süü üles?»

«Kaudselt küll.»

«Oh jumal, kogu aeg üks ja seesama,» ütles siinkohal Inna piinatult. «Kogu õhtu! Kas mitte millestki muust ei ole rääkida?»

«Teie, proua, ei pea mind vist aumeheks?» küsis Siilinder.

«Ei, mitte seda.»

«Tahate vist ütelda, et mängin teie närvidega. Kui te ainult teaksite, millist ülekohtut te mulle teete. Kas kuulete: ülekohtut. Ja teie! Just teie, kelle au ma kaitsesin!»

«Ma ei saa aru, mis see tähendab?» küsis bürgermeister, kes kuulis Innat sosistamas, et nad läheksid koju.

«Küll sa aru saad, kui ma räägin,» vastas Siilinder. «Vähemalt sellest, et olen aumees. Võtad veel mütsi maha mu ees, teed välja.»

Ta oli klaasi alles tühjendanud ja ruttas seda uuesti täitma.

«Eks sa räägi siis.»

«Ja räägingi. Ärgu proua ainult ehmatagu. Noh, ja vaadake, see Paggi-härra, zu sagen, ei võtnud süüd omaks. Tema ei olnud koduski. Hea küll, kurat võtku, see on elu ja surma küsimus, öelgu siis vähemalt, kus ta sel pommitamisööl viibis. Nimetagu tunnistajad, usaldusväärsed muidugi, ja meie laseme ta kohe vabaks. Aga ei — see viltulõug vaikib, just nagu trotsiks surma. Kuid siis ühel päeval — ei tea mis temaga juhtus — hakkas ta korruga hüsteeriliselt karjuma:

«Magatasin meie linna esimest daami. Jah, proua Innat, tema enda kodus, kui te seda nii väga teada tahate.»»

Velsker Kiviselja oli ainus, kes nägi, kuidas Inna oma klaasi ainsa sõõmuga tühjaks jõi. Irma lahkus vaikides lauast. Kõõgiuksel ta pöördus ringi ja ütles:

«Ta läks hulluks oma piinajate käes.»

Hetkeks jäid kõik vait. Siis küsis bürgermeister:

«Kas te peksite teda?»

«Mitte mina,» vastas Siilinder. «Ma olin temaga võrdlemisi leebelt ümber käinud. Aga siis ma käskisin talle daami teotamise eest anda. Siis alles ta sai mantli. Mis te nüüd ütlete, sõbrad? Kas ma ei käitunud nagu aumees?» Ja linnapeale kämblaga selga lüües: «Noh, kas teed välja, mis?»

Hobuserauanaelad, seebikivi ja karbiit, katsus Kiviselja mõelda. Kuid see ei tahtnud kuidagi õnnestuda.

Mulle avaldatakse kaastunnet. Tuttavad tulevad vastu ja suruvad kätt. «Vaata, kuidas nüüd inimesi teise maailma saadetakse!» sosistab üks. Teine kiristab hambaid: «Me elame nagu tapamajas.» Kolmas näitab taskus rusikat ja ähvardab: «Küll nad veel saavad selle eest.»

Mina teen siis oma hääle haledaks, kõhatan ja hakkan hingeldama. Ma oskan seda. See tuleb mul enamasti hästi välja. Oh, mis seda rääkida — eluaegsed kogemused.

«Jah!» vastan ma. «Mis asja ta neile saatananahkadele tegi. Kui ehk ainult niipalju, et vahel juhtus lobisema. Aga ega siis keele pärast kohe ei maksa pead maha võtta.»

Kui kaastundeavaldaja on mõni daameke, siis ma nii jämedaid sõnu ei pruugi. Sõnad on hirmsad asjad. Oled ettevaatamatu, võivad nad sind kergesti ära anda. Küll ma juba tean, kuidas end kellegi ees üleval pidada. On daameke väga haleda südamega, siis hakkan ma käsi väristama ja võtan taskust räti. Ma võin selle häbenemata ka maha pillata, sest pärast seda, kui nad mu viltuse lõuaga väimehe mättasse löid, on mu taskurätt alati laitmatult puhas ja lappes.

Kaastunne on üks kiiduväärt nähtus. Küll läheb süda soojaks, kui teine sulle osavõtlikult otsa vaatab. «Vaene vanaisa! Vaene papa! Mis te süda küll tunda võis, kui see hirmus sõnum teile toodi.»

«Jah,» ütlen ma. «Ta oli mulle kallim kui lihane poeg. Mul ei ole lihast poega olnud, ma ei tea. Aga niimoodi räägitakse. Ja koerasittagi ta mulle kallis oli. Alguses ehk küll. Alguses kindlasti. Siis, kui ta alles hakkas Irmale külge lööma. Lõug oli teisel küll viltu, kuid ta käis kadetikoolis, kandis mundrit ja temast pidi ohvitser saama. Kindral! «Tere, kindral,» oli mul kombeks talle sel ajal ütelda. Ta oli meelitatud. Mäletan, kuidas üks ta näopool siis naerda kiskus, teine aga oleks nagu nutnud.

Mis sindrima kindralit niisugusest küll saab, mõtlesin ma juba siis, kuid pidasin suu kinni.

Ma ei tea, kuidas ma seekord küll oma lõugu taltsutada suutsin? Võib-olla et see mesi, mis ta maalt tõi, ja see koduvein. Oma mesila, oma marjaaed. Ma olen eramandi austaja. Ja seda mõtlesin ma ka, et meelita pealegi, poiss, ega Irma sind ikka vastu ei võta. Mängib niisama, räägi sa temale mis tahad. Kord ma juhtusin pealt kuulama — kogemata, ilma et oleksin nuhkinud, kuidas ta Irmale ütles: «Trafalgari lahingu võitja oli ühe silmaga.»

Kui ma teisel päeval Irmaga sellest juttu tegin, siis tüdruk ainult naeris. Naeris ja jooksis ära, ilma et oleks musta või valget lausunud. See naer rahustas mind. Muidugi, mõtlesin ma, Irma-sugune endast lugupidav tüdruk ei saagi seda kadetinolki tõsiselt võtta. Kui talle isegi politseimeister ei kõlvanud. Ja ometi oli see alles mees. Inimene, kelles soliidne väljaastumine ja mõjuvõim olid nagu paari pandud. Tüse, aga mitte paks. Ja mitte ka vana. Minu arvates oli nende aastatevahe kohe päris paras. Mees võib ju naisest oma kümme-viisteist aastat vanem olla. Alati kohe. Eks öeldagi, et parem vana mehe parra all, kui noore mehe piitsa all. Mina arvan, et see on sulatõsi, aga mine noortele rääkima.

Oieti oli see esimene kord, et Irma mulle vastu hakkas. Oli alati sõnakuulelik olnud ja korraga — nagu kadakas! Justnagu ära vahetatud. See kurvastas ja pahandas mind. Imestan, kuidas ma talle seekord keretäit ei andnud. Oleksin ikka pidanud tal taguotsa tuliseks kütma. Mis asja sai talle siis tehtud? Ütlesin ainult, et õmmelgu politseimeistrile kalifeed. Aga kus tema: «Kas sa, kasuisa, oled hulluks läinud? Mis su arus on?» Uih-ai! Viha ja pisarad segamini. Vaata et tuleb kallale.

Kui tahetakse, et kana pikalt loksuma ei jää, siis panakse ta kukega ühte ruumi kinni. Ta pidi seda teadma, sest ega ta muidu poleks osanud mulle öelda: «Selle kana-pidaja tarkusega te küll kuigi kaugele ei jõua.»

Ega jõudnudki.

Aga millega see Kalle küll tüdruku ära tegi? Ei mina oska mõista. Muudkui ühel päeval:

«Isa, ma abiellun.»

Mind lõi esimese valuga tummaks. Mis sa lollile oskad kosta! On see tõsi või vale?

«Nelsoniga?» küsisin viimaks.

«Ei, Kallega. Kalle Paggiga. Ma armastan teda.»

Või tema armastab! Külapoissi! Seda va sigudikku! Viltusuud! Mu hing kargas täis. Jah, ja ma oleksin pidanud siis röögatama. Ma oleksin pidanud kargatama. Ma oleksin pidanud end pikali viskama ja karjuma, et suren. Ma oleksin pidanud ähvardama, et poon end üles; panen nõõri kaela, kui sa niisugune oled. Ma oleksin pidanud tal kleidi seljas lõhki kiskuma. Ma oleksin pidanud tegema kõike, mis ma Hermiinega, oma eidega tegin. Muidugi oleksin pidanud. Kuid selle asemel ma pöörasin talle selja ja ütlesin üle õla nagu mingi suurhärä: «Las tuleb ise minu jutule.»

Noh, eks tulnud. Istusin oma kiiktoolis, veeretasin põialt ümber pöidla ega ulatanud talle kättki. Olin turris, põrnitsesin altkulmu: mis sa nolk tahad? See valmistas talle ainult nalja. Portfell oli pudeleid pungil täis. Ladus need lauale, vaatas naerdes ringi ja küsis, kas mul ei oleks talle punnivinna anda. Tema olevat selle koju unustanud. Vastasin, et otsigu ise, ja kiigutasin end edasi. Ta hüüdis Irmat. Ja kui Irma tuli, ütles see pätt talle:

«Otsi, too ruttu korgitõmbaja — papa tahab juua.»

Ma küsisin: «Tõid sa kõik siia või jäi koju ka mõni pudel?» — «Oh, ära muretse,» vastas tema, «mul on viina vaatide viisi, jätkub pulmadeks ja varudeks.» — «Ega viimaks varudeks ja pulmadeks?» — «Võib nõndagi juhtuda, kui papa peaks oma õnnistust keelama.»

Ah-aa! Või võib nõndagi juhtuda! Ma vaatasin Irmale otsa, laitvalt ja tungivalt. Ta tõmbus näost punaseks, ei kannatanud mu pilku välja. Häbenes. Ta oli sel ajal veel minu hea laps, minu sõnakuulelik Irma; see häbemata viltulõug ei olnud teda siis veel ära rikkunud.

«Ja kuhu sa mõtled oma naise panna?» küsisin ma selgelt sigudikult.

«Noh, kasarmusse ma teda ei vii,» vastas ta.

«Ja kuhu siis?» käisin ma talle peale. See võttis mehel näo kibedaks. Lootsin, et noh, nüüd lähme kärinal kokku — seda parem, aga eks Irma seganud ennast vahele.

«Tead, vanaisa,» hakkas ta sädistama, nagu oleks tal mulle suurt rõõmusõnumit kuulutada, «mina jään esialgu sinu juurde. Alles siis, kui Kalle ohvitseriks saab.»

Vein oli mulle siis juba pähe hakanud. Tunnsin, kuidas mu keelepaelad lahti pääsesid. Ma olen hea jutumees. Mõned inimesed arvavad, et Kottlapperi papal on libe keel.

Ma olen niisugustele siis ütelnud, et see pole õige, nad ei saa minust aru: ma olen lahke ja heasoovlik inimene, muidugi ainult võõraste vastu, kes mind ei tunne ja iga mu sõna usuvad. Nojah, ja eks Kallegi olnud siis, enne kui tast minu väimees sai, mulle alles võõras.

Pulmad olid ka uhked. Jumal, seda viina! Minu ametiks pulmalauas oli viinavalamine, pidin hoolitsema, et sellest kellelgi puudu ei tuleks.

Viina ja veini sai hiljemgi veel, siis kui kadett koju käima tuli. Paraku ei olnud seda kuigi kauaks. Ainult mõneks kuuks. Siinamaani pole kuulnud, mis temaga seal sõjakoolis juhtus. Kes mulle sellest rääkis. Eks ta välja visatud. Hakkas vastu. Võib-olla näitas ka punast värvi.

Irmal oli paha. Küllap ta salaja vist nuttiski. Oma pisaraid ta küll ei näidanud, aga ma sain aru. Ega see polnud raske — sellest aru saada. Seda võis iga laps arvata, sest just sel ajal ma hakkasin uksi paugutama. Nende tuba oli kõõgi kõrval. Tõusin vara üles, kukkusin kohe pliidirõngaid loopima, tulin puusületäiega ja viskasin halud kasti kolinal. Püsti nagu inimene on. Hakkan mina veel kummardama — oma majas! Oma puukasti. Oma tangid — eks nad või vahel mahagi kukkuda.

Küll nad kuulsid ja küll nad võisid hambaid kiristada. Kui Irma minuga rääkima hakkas või minult midagi küsis, siis ma vastasin ainult: «Mh!» Muud ta sel ajal minult ei kuulnud. Nüüd ma arvan, et sedagi oli palju — oleksin pidanud talle vastuseks peeretama.

Kõversuud ei olnud vahel päevade kaupa ei kuulda ega näha. Hoidis eemale. Ei tahtnud naljalt näole anda. Noh, mis lõbu tal oligi minu silme alla tulla — laulusuled maas. Mõnikord läks aknast mööda. Nägin siis, et mehe suu oli nüüd veelgi rohkem viltu.

Tuleks sant või vigane, kui aga oleks isane. Need sõnad seisis mul kogu aeg keelel.

Süüa neil siiski oli. Minu käest ei tulnud küsima, ei leiba ega rahakopikat. Mõnel päeval isegi praaliti, minu arusaamise järgi muidugi. Praeti, küpsetati ja keedeti. Eks ta maalt tassinud. Ükskord, kui ta jälle isakoju oli läinud, ütlesin ma Irmale:

«Leivasuutäis paistab teil ikka veel olevat, aga — riided! Varsti jääte paljaks ja alasti.»

Ma rääkisin seekord hälega. Irma saigi vist niimoodi aru, et ma nende pärast oma südant valutan, ja

hakkas hea lapse kombel rahustama. Ma kuulasin teda tükk aega vagusi. See kõik oli mõistlik jutt. Ja ega ma hakanudki talle vastu vaidlema. Kui ta lõpetanud oli, ütlesin ainult:

«Nojah, eks ta ole. Ma lasksin ju sul õmblusmamsliks õppida. Kui tööd on ja teha viitsid, vaata et toidad siis mehegi veel ära.»

Ta jäi mulle otsa vaatama, silmad suured ja mõistmatud nagu põdravasikal või mõnel teisel süütul loomal, kes on inimeste hulka sattunud. Ma jätkasin veelgi hädisemalt:

«Eks seda ole ennegi nähtud, et naine teeb tööd ja mees magab kodus, jalg seinal. Ja lepiks sellegagi: pahandab veel, kui palgapäeval pudelit ei saa.» — «Mis jutt see on, kasuisa!» — «Nonoh!»

«Kalle ei ole niisugune,» ütles ta.

«Kust sina seda tead?» ajasin ma end sirgeks, sugugi mitte hädiselt.

Hirveke lõi kartma. Taganes oma ukse poole ja ütles: «Kalle läheb varsti tööle. Ta saab hea koha. Ja hakkab siis õppima.»

«Tööle? Mis koha?» küsisin ma.

«Veskisse.»

«Säh sulle siis kindralit,» ütlesin ma, tegin end sülitama ja läksin ära.

Pidi ikka olema raamatupidaja või kaaluja. Aga pärast tuli välja — lihttööline. Hall veskimees, jahutolmu täis. Ja sellesama veskiroti pärast! Ah, kurat, iga kord, kui ma sellele mõtlesin, hakkas mu vana süda verd jooksuma. Ära rikkus, raisk, minu hea Irma, minu sõnakuuleliku lapse. Tuletasin talle paaril korral politseimeistrit meelde. Miks ta ometi sellele ei läinud. Oleks ta poole sõnagagi ilmutanud, et kahetseb. Oh, oleks ta ohanudki.

Teinekord kui veskimeest oma «prouaga» kodus ei olnud, lükkasin ma nende ukse lahti: kas jälle on elavad lilled laual? Eks olnudki peaaegu alati. Mind ärritas see, ihu hakkas kohe nagu värisema. Ja seda ma tahtsingi, seda ärritust. Kui ma tundsin, et mu ihu värisema hakkab, siis mulle tuli nagu uus elu sisse.

Oh õnne, mida inimene tunneb vihkamisest ja kadedusest!

Kui mu mõõt sai täis, siis ütlesin Irmale: «See Kalle on sulle kõik, mina ei ole enam midagi.»

Nüüd oli hirveke jälle platsis: «Miks sa seda arvad, kasuisa?» — «Millal oled sa minule lilli toonud, mis?» — «Aga sa ei hooli ju lilledest, kasuisa!» — «Kasuisa ja kasuisa! Ei hooli! Kust sina seda tead, mh?»

Siis ta hakkas ka minule lilli tooma. Tõi Kallele, ei unustanud ka mind. Minule tõi nirumad. Noh, mul on ju ka silmad peas. Ja kuidas ta need veel tõi! Tuli tuppa, pani lauale ja läks sõna lausumata välja. Oleks ta neile seal vaasis sõrmeotsagi külge pannud. Omal sätiti, vaadeldi ja jälle sätiti. Aga mulle nagu kaseviht lamba ette.

Varem oli ta hoopis teistsugune. Igas asjas. Ma olen vana inimene ja kannan villaseid sokke. Kui Irma oli alles neiu, kui see vastik veskirott ei olnud teda veel ära rikkunud, siis ma viskasin oma higist haisevad sokipotukad ükskõik kuhu. Vedelesid need siis kus tahes, puukasti kaanel, toolidel või põrandal, minu hea tütar korjas need igalt poolt üles. Ehk oli asi mistahes, püksid või särk; mul ei olnud kõige väiksematki muret — leidsin nad ühel päeval kummutist, kõik ilusti pestud, nõelutud, triigitud ja lapesse pandud.

Ja korraga nagu pime! Nagu polekski silmi peas! Igaüks võib ju arvata, kuidas see mind, vanainimest, kurvas-tas. Viha tegi ka. Kui kaua sa niisugust teotust ja alandust ikka kannatad. Ja ühel kallil pühapäevahommikul, kui see veskirott kööki tuli, mu sõrm tõusis nagu muistsel Jehooval.

«Sina!» karjusin ma. «Sina, kuradi konn, oled mu hea tütre ära rikkunud!» — «Ei tea kuidas?» — «Su laternad on vist jahutolmu täis, et sa ei näe,» karjusin ma edasi. Mu silmad välkusid ja mu sõrm tantsis.

«Vahi, mis seal nurgas on.» — «Küllap need on su vanad sokid.» — «Jah, aga ütles mulle, miks on nad seal? Mitmendat päeva juba. Miks ei ole Irma neid puhtaks pesnud ja ära nõelunud?» — «Sa räägi talle, telli teda, aga ära pillu neid pliidi ette maha.»

Vaata raiska, mis ta ütles. Minule! Mu omas majas! Ma karjusin edasi. Irma tuli ka välja. Nägin kohe, et seekord ei ole enam arga hirvekest. Vaatas otsa nagu kull ja ütles: «Miks sa kisendad? Kallel on õigus.»

Noh, mõtlesin ma, kui niimoodi, siis hea küll. Ja jälle mu sõrm tõusis. Ma sihtisin nurka ja käratasin: «Pese puhtaks ja nõelu ära! Kas sa oma kohust ei tunne?» — «Pesen ja nõelun, kõik teen, kasuisa, kui sa ainult ilusti

räägid.» — «Võib-olla sa tahad, et ma pean sind paluma?»

Ta muigutas suud ja kehitas õlgu.

«Ah see on siis tänu selle eest, et ma vaeselapse üles kasvatasin,» kisendasin ma. «Oh oleksin ma seda hingestki aimanud. Sina koer! Sina lita! Kas sa arvad, et ma ei näinud, kuidas sa oma kasuisa sokid kinganinaga nurka tõngusid. Ma näen kõik, ma tean kõik, ma loen te mõtted ka ära. Sa veel saad mu käest. Neetud olgu see päev, kui ma sind oma nimele võtsin ja siia tõin.»

Ma lootsin, et ta ehmatab või hakkab pisaraid valama, kuid ta vastas mulle üsna rahulikult: «Ka mina olen selle päeva ära neednud. Ja mitte ühe korra, vaid palju kordi. Kas sa arvad,» küsis ta siis, «et mul on kerge, kui sa mind vaeslapseks nimetad? Ma tean küll, et sa nõuad mult lapsendamise eest igavest orjatänu.» — «Ja kas mul ei ole õigust selleks?» — «Ükski päris-isa ja ükski päris-lapsenem ei tee seda. Olgu armastust, olgu headust, olgu kõike muud, aga mitte igavest orjatänu.»

Ma lõin põlema. Mu käed hakkasid värisema iseeneest, see tähendab suurest vihast. Toppisin need talle nina alla, et ta näeks, mis ta minuga teeb, ja ütlesin:

«Ära ärrita mind nende päris-isadega. Oma lapsed saadakse, võõrad võetakse.»

«Nagu koerakutsikaid ja seapõrsaid,» vastas ta.

Ma ei uskunud, et ta ennast nii häbematult võib üleval pidada ja röögatasin: «Ma jätan su testamendist ilma.» Nüüd, mõtlesin ise, on sul, lital, ling kaelas! Aga tema? — naeratas ainult: «Tee, vanaisa, kuidas tahad.»

Ega see minu maja kesteab kui suur ei ole. Mõni ütleb — osmik. Olgu pealegi, aga ikkagi peavari. Ja oma paar üürilist võib siin alati pidada. Ka rahuajal. Sõja- ja hädapäevil teadagi rohkem. Peale selle veel krunt, kaevuga ja puukuuriga.

Testament ja vaeslaps! Olin kohe kindel, et hoian teda nendega oma põidla all. Sa uss, sa igavene madu! Või sulle see ei lähegi korda, kellele ma oma maja jätan. «Tee, vanaisa, mis tahad!» Sul on ükskõik. Vilistad sellele. Jah, mis need pätid tegid, kui ma oma trumbi olin välja käinud? Hakkasid naerma ja läksid köögist ära. Hirnused nagu kuradid.

Ma ei oleks seda iialgi uskunud.

See naer riisus mind paljaks, tegi must sandi ja ker-

juse. Võrk, mis ma Irma, selle vaeslapse jaoks targalt ja läbimõeldult olin pununud ja mille ma uskusin igas oma niidikeses kindla olevat, oli korruga nagu puruks rebitud.

Läksin siis saajatades ja vandudes oma tuppä, prantsatasin voodisse ja kiskusin särgi rinnaesise eest lahti. Ma ägasin, ma oigasin ja hüüdsin appi. Lootsin, et nad selle peale kokku jooksevad ja mu aseme ette seisma jäävad. Sittagi mul nende kahetsust ja haletsemist tarvis oli. Jah, ja kui oligi, siis selleks, et neile käratada: «Välja minu majast.»

Nad jätsid mind sellestki lõbust ilma. Juba teisel hommikul kolis veskimees oma «prouaga» ära. Saatsin neid jalgvärvani ja hüüdsin neile sealt järele:

«Kuidas siis selle merelahinguga on — kas võitsid või?»

Ma kähistasin naerda, aga nemad ei vaadanud tagasi, muudkui läksid. Oleksid nad oma suudki paotanud. Vihased, mõtlesin ma, ei nad nüüd minuga enam lepi. Ei nad vist enam teretagi mind. Aga ei kedagi — tuldi vastu, öeldi ikka tere ka, ehkki rohkem nagu mokaotsast. Sünnipäevaks saadeti telegramm — õnnitleti; suurte pühade ajal käisid kaardid. Ega minul nende teret ega kaarte tarvis olnud. Või veel! Katsu mul asja. Kohe pärast seda, kui nad ära olid läinud, võtsin tühjaks jäänud tuppä üürilise, ühe vanaeide.

Ei olnud mina veel niisugust inimest näinud nagu see. Hirmus on, kui suur inimene on vaene. Suur kere tahab ju palju süüa. Aga kust vaene võtab. Kui seda mõistustki veel oleks. Issand loob neid maailma mitmesuguseid. Oleks minu teha, siis emba-kumba: kas annaksin vanamoorile arunatukest juurde või võtaksin talt selle vähesegi ära. Olgu inimene loll või tark, aga mitte kusagil seal vahepeal. Sa ei oska ju niisugusega rääkidagi.

Irma ja Kalle vist arvasid, et ma läksin neid vaatama nende tere pärast. Noh, mul on ükskõik, mis nad mõtlesid. Ja eks nad saanud varsti aru, et mul oli tarvis seda Paulat naerda ja taga rääkida.

Muigasid: oled kõik oma naabrid juba ära tüüdanud, nüüd tuleb meile teist inimest kiruma. Aga kas see minu süü on, kui see teine ise selleks põhjust annab. Mis see siis olgu: seitsmekümneaastane eit ja muudkui jobutab õnnest. Olid seitsmeteistaastane ja polnud õnne, kust ta sulle nüüd siis veel tuleb. Või oli see õnn, kui ema sind

peksis, kui sa tite said, kui see sul kolmekuuselt vedru välja viskas ja kui sa surnud lapsega rinnalastekodust plehku panid. Önn ja önn! Säh sulle siis önn! Laps oli külm, aga sina muudkui hoidsid teda süles, muudkui sussutasid ja kussutasid teda, sest kui seda oleks teatud, et sa surnud lapsega sõidad . . .

Viimaks sai inimene mehekaltsaka kätte. Kümnekond aastat vastastikust klobimist ja — ikka önn! Ja ikka veel oodatakse önn. Nüüd käiakse marjul, korjatakse seeni, müüakse turul maarohtusid. Nüüd siis ehk aitaks. Aga ei! Igal õhtul istutakse laua ääres peegli ees ja mõslatakse nägu. Vaata — kortsud! Ja pärast laotakse kaarte välja. Mis need önnest räägivad? Kas lubavad mehele minna? Nojah: usk, lootus ja armastus.

Loll mis loll!

Uhel päeval tuli koju suure hobuserauaga, kolm naela sees. Kust ta selle sai? Leidis maantee pealt. See on tema önn — hobuseraud. No mis sa ütled — jälle önn.

Ma ütlesin Irmale ja Kallele, et võib-olla ma tüütan neid oma lõhverdamisega ära, aga kas ma ise ei ole tüdinenud kõigest sellest, mis ma pean nägema ja kuulma. Kõige rohkem, ütlesin ma, vihastab mind, et ta selle suure rauakobaka seina lõi. Leidis maanteelt, tassis rohkem kui kaks-kümmend kilomeetrit ja kummardab teist nüüd nagu eba-jumala kuju.

Mina rääkisin neile veel mõndagi. Aga nemad — nagu tummahambad! Viimaks Irma ütles, et Kalle õpib. Mis- asja ta jälle õpib? Kirikhärraks. Tohoh, või koguni kirikhärraks! Viltuse lõuaga jumalasalane! Aga noh, eks sihuke si lähe ka tarvis. Peab siis jumal oma sõna alati sirge suu läbi kuulutama. Ja kas see sõnagi tal alati just sirge on?

Tulin ära ja naersin: tema õppimist või! Eks sa kuule. Ega ma poleks seda uskunud ega usuks praegugi, kui abi-õpetaja ise hiljem seda poleks kinnitanud. Siis ma hakkasin sagedamini neid vaatamas käima, sest — mine sa tea . . .

Jah, mine sa tea. Aga näe just siis, kui kõvera lõuaga veskimees oma proovijutluse kallal higistas, tulid punased ja algas sõda. Veski põletati maha. Ja minu armas väimeespoeg või õigemini küll pool väimeespoega, sest Irmale ma olen ikkagi ainult kasuisa, jäi jälle jalameheks. Polnud teist siis hulgal ajal näha. Mõitlesin ja õigust öelda loot-

singi väikest viisi, et ehk on ka kusagil ja kuidagi kellegi poolt vagaseks tehtud. Aga ei — välja tuli!

Ja siis nägin ma teda turul. Esiteks pidi kohe nagu vastu tulema, aga märkas mind ja põikas kõrvale. Ei andnud ligi. Mul olid sõnadki juba valmis: «Mina kartsin, et mehel on suu mulda täis, aga näe, tema käib päise päeva ajal tuliuue plekkämbriga ringi.» Oleksin küsinud, kas on müüa või. Ja kust ta selle sai? Tule taevas appi — tsinkplekk!

Alles pärast kuulsin, kuidas selle plekiga oli ja missugust äri ta ajas. Ei tea, kuidas ta küll selle vanaproua Tiesenhauseni mahajäetud nutriakasyvandusele sattus? Kas need allikasooned tal jalus olid? Aga seal ta nad mööda metsa redutades üles nuhkis. Ja siis muudkui käristati tahvel tahvli järel koju, ikka vähehaaval ja targu. Plekksepaga kõik kokku räägitud. Ja ämbrid muudkui läksid vahetusse — ikka pekiks, ikka võiks, ikka munadeks, ikka püülijahuks.

Küllap ta oli selgi päeval oma plekikaevandusse minemas. Ei märganudki teist enne kui äkki aga käis kõrvale. Mul oli hobuseraud käes. Märkas kohe ja kohe pärima. «Kuhu sa selle viid?» Mõtlesin, et mis see sinu asi on, aga temale ütlesin: «Eks ma ka leidnud.»

«Ära valeta, see on Paula õnne-hobuseraud.»

Mu hing kargas täis. Ma vaatasin talle otsa ja lõin ei tea mispärast kartma.

«Kuidas sina seda nii hästi tead?» küsisin ma.

«Kolm naela sees,» vastas see kõvera suuga ninatark.

Ma lootsin, et ta varsti maha jääb. Kuid ta tükkis mulle aina lähemale nagu mõni liiderlik plika.

Sepapada asus maantee ääres. Ja see heinamaa-tee, kus me kokku olime saanud, viis silmalt just sinna.

«Ah-aa!» laususki ta äkki. «Kõik on selge. Tean, tean — mingisuguse näruse marga eest.» — «Sittagi sa tead,» vastasin mina ja pöörasin teelt kõrvale. Uskusin, et nüüd jääb ta ometi maha. Aga ei — kaasa tuli. Ma oleksin talle sunnikule heameelega selle rauaga silmapaari vahele pōrutanud. Mis sa, kurat, jõllitad! Silmad mujal ei seisa kui sellel rauakärakal. Vahib nagu siga seebitükki.

Ma hakkasin ruttama, tema ka.

«Ma tahan püksid maha lasta, mul on paha häda,» karjusin viimaks.

«Anna see raud niikauaks minu kätte,» vastas ta. Ja

naeris, koer. Siis ütles ähvardavalt: «See ei too sulle õnne.» — «Ja sinule vist toob?» — «Paulale toob. Ta vähemalt usub. Ja tema leidis.»

Ma ei ajanud enam tagasi, et see Paula õnne-hobuse-raud on. Ma naersin. Ma näitasin talle hambaid; allikas oli siinsamas — ma olin üsna kindel, et ta mult seda rauda enam ära võtta ei saa.

«Müü see raud mulle,» ütles ta. «Ma maksan sulle niisama palju kui sepp.»

«Jah, ei tea millega? Sina — kõnn! Või kui sa just mu vanale ööpõtile lapid peale paned.»

«Ma võin sulle täiesti uue kinkida,» lubas ta.

Ma nimetasin teda hooplejaks.

Ja siis me seisimegi allika kaldal. See on oma kaks meetrit sügav, kui mitte rohkem. Ta ei saanud ikka veel aru, mis mõtted mul on. See tegi mulle nalja ja ma ütlesin talle lõbusalt: «Näe, vaata, kuhu see Paula õnne-hobuse-raud nüüd läheb.»

Jah, see sulpsatus tuli talle ootamatult. Ta jäi mulle otsa vahtima nagu tige sõnn ja pigistas viimaks läbi hammaste: «Tatikas!»

Ta ütles mulle tatikas! Minule — härra Kottlapperile. Või mina olen sinu tatikas! Oota sa mul. Seda ei kingita sulle, poiss.

Kahju, et mul juba siis ta plekiärist haisu ninas ei olnud. Las oleks natuke puistatud mehe jahukotte. Las oleks kergitatud lihaastja kaant. Anna aru, kust sa said. Trahvid kaela ja vangilaagrisse. Vaata siis sulle tatikas. Kui ma pärast rääkimas käisin, siis lubati küll vaadata, aga vist oli juba hilja. Ootasin pikisilmi, aga ei midagi — mees elas edasi.

Noh, aga selle tatika eest on ta nüüd siiski oma palga saanud. Jumal nagu ise juhatas mulle tee kätte, sest kelle hääl see ikka siis oli, mis mind sel külmal ja selgel talveõhtul sundis palvemajasse minema. Ja pärast jälle, kohe kui ma palvemajast välja tulin, just nagu sosistati kõrva: «Mine üle Tuulemäe.»

Kui ma oleksin teist kaudu läinud, oleksid need viltulõua aknad minust nägemata jäänud. Ei, ausõna: esimesel silmapilgul ma mõtlesin tõesti, et vaata, mis see läbikukunud kindral seal teeb. Mängib vaenlasega kokku, näitab talle oma akendest tuld. Ja kohe sealsamas nagu kargas meelde: nimetas mind tatikaks.

Tatika eest mullatoidule!

Vahel süda hakkab tõesti nagu vaeva tegema: kas seda ehk liiga palju ei olnud? Ja kas ma just seda tahtsin? Aga ma saadan seesuguse urgitsemise otsemaid potilaadale. Kui tuletan meelde härrade lahkust, hakkab kohe lahedam. Mind ju tänati seal. Nagu heategijat. Ja eks tulnud ma sealt ära niisuguse õndsas tundega, et olin janus vaevlevale inimesele värsket vett viinud.

Kui Irma ka nüüd tagasi tuleks, kõik oma halvad teod andeks paluks ja jälle minu hea, igas asjas sõnakuulelik tütar oleks, siis ei mõtleks ma iialgi enam nendele täiskuu paistel helkivatele akendele.

Isa oli koju tulles sünge ja ema, kelle kogu elu oli olnud üksainus kannatlik ootamine, ei julenud hoopiski küsida, kuidas tal linnareis läks. Isa käis hobust köietamas, tõmbas vankri rehe alla, ronis siis millegipärast lakka, jäi sinna hulgaks ajaks tuhnima, ja kui tuli alla, oli veelgi rohkem tujust ära. Kõike seda vaatas ema vaikides pealt, korrates vahetevahel ühte ja sedasama küsimust: «Kas sa, vanamees, ka süüa tahad?»

Kui ta viimaks oli võinud isale toidu lauale panna, võttis ta ise istet oma väikesel järil korstnajala ääres. Käed süles, vaatas ta pooleldi kinnisilmi meest, kellel täna ei paistnud sugugi isu olevat. Tõmbas supikausi kord lähemale, kord tõukas selle jälle eemale, jäi mõttesse ja unustas närimise. Niisugusena oli ta kangesti kadunud Kalle moodi. Inimesed ütlesid ju kohe, kui laps sündis, et poiss on isasse. Ega nad siis muidu rääkinud. Ja eideke hakkas end edasi-tagasi kiigutama, nagu seisaks tal pikk eluaeg ees ja nagu võiks ta selle pika eluaja jooksul orvuks jääda.

Viimaks ometi avas isa oma suu.

«Pagana loom, ei unusta ära,» ütles ta. «Ma ei seganud teda, lasin minna, kuhu tahab. Tahtsin kohe vaadata, mis ta teeb. Ja oh sa hull — pööraski tuikongi väravast sisse. Nagu ikka, nagu alati.»

Siis jäi ta jälle vait.

Küllap vist ootas, et ema midagi ütleb. Aga ema lakkas end õõtsutamast ja vaatas ainult kõrvale.

«Oleksin teisele kohe piitsaga nähvanud,» jätkas isa ja vaikis uuesti.

«Rumal vanamees,» lausus ema alles nüüd. «Vaest looma!»

«Nojah, kust see loom peabki teadma, mis inimesed teevad,» jätkas isa kergendustundega. «Sellest ei saa inimesedki aru, liiati siis veel loomad. Sa ütled: rumal vanamees. Rumal jah. Eks ma oleks võinud hoovis otsad kohe

ringi pöörata, aga ei — näe, jäin ammulisui üles Kalle akende poole vahtima. Või mis Kalle aknad... Polnud seal kedagi enam. Polnud seal varjugi mitte. Hobune oli vankriga vahtra all. Ega ma ei mõtelnudki teda seal söötma hakata. Juua oleksin talle ehk pakkunud, aga ei ma jõudnud veel hakata ämbrit otsima, kui peremees toast välja kargas, käed püsti: «Ära sa hakka mul siin heinu maha ajama. Ei tohi, ei tohi. Ja mis sa siit üldse otsid? Mis sa tahad? Inimene just nagu ei teaks. Just nagu poleks kuulnudki.»

Ei ma võinud hingestki aimata, et see väike vaikne vanake niisugune võib olla. Alati lahke ja vastutulelik olnud. Kergitasin mütsi, aupaklikult, ja mõtlesin: hea sõna võidab võõra väe. Läksin siis lähemale ja ütlesin ilusti: «Tean küll, miks ma ei tea. Ja kuulnud olen ma ka. Ainult lugenud ei ole.»

«Mis asja sa lugenud ei ole?» küsis ta ja laskis oma silmadel ringi käia. Ka mina vaatasin ringi ja tegin oma hääle tema eeskujul madalamaks. «Ajalehte, kus see asi pidavat üleval olema.» — «Ah jaa,» ütles ta pärast vähest mõtlemist, «oli küll. Aga sellest on juba aega.» — «Teie lugesite ka?» — «Jah.» — «Oh, pai härra, kui see teil veel alles oleks,» ütlesin ma siis «Ja kui te selle meile lubaksite; küll me oleksime eidega teile siis tänulikud.»

«Nimetasid mind ka?» küsis ema.

«Nimetasin. Meie eidega. See tuli mul kohe nagu kogemata, nagu iseenesest. Ja ega see vale pole, sest kas me siin kahekesi vähe rääkinud ei ole, et kui saaksime selle lehe, kui saaksime nähagi.»

«Ja oli tal see?»

«Ei, tal ei olnud seda. Ta oli küll lugenud, aga tal ei olnud seda. Kui ta mulle õigust rääkis.»

«Eks sa oelnud, et ega me siis midu.»

«Ütlesingi, aga tal vist ikka ei olnud. Vastas, et see olevat võõras leht olnud, et ta saanud selle sauna ahjukütja käest. Lugenud ja andnud tagasi.»

«Sauna ahjukütja käest,» kordas ema.

«Alguses ma arvasin, et ta valetab,» jätkas isa. «Et mis pagana jutt see on — inimesel majad käes. Aga ei ühti, kui ma pärisin, kus see ahjukütja elab, siis oli karme juhatama.»

«Käisid küsimas?»

«Käisin küll. Läksin kohe, aga meest ei olnud kodus.»

Olevat maale läinud, nagu naine ütles. Lapsi oli ka tuba täis. Ja küllap see padajänn oleks sinnagi marjaks ära kulunud, aga ei ma hakanud seal oma muret avaldama. Naisterahvas — mine tea, kas saab arugi, peab ehk viimaks piiuniks, sest ega need saunakütjad minu arust kõige suuremad riigitoed ei ole. Ja kes sulle sedagi ütleb, kas mehel seda lehte enam alles oli.»

«Ema ajas end sirgeks, toetas kukla vastu korstnajalga ja lausus:

«Aga sa, vanamees, pidid ju ikka kõigepealt Kiviselja juurde minema. Kodus sul muud nõu ei olnudki.»

«Ei jah. Ja ega see käik mul käimata jäänud. Kartsin küll kangesti, et velskrit pole kodus. Mis sa hing siis peale hakkad. Aga näe, juhtus siiski olema, just nagu minu õnneks. Oli apteegis käinud. Ei ütelnudki endal tuld taga olevat. Kohe kui sisse astusin: «Oo, see ju Paggi-papa! Ka linna tulnud. Kuidas elate? Ja kuidas sa tulid: hobusega, jalgsi või kõhuli palgikoorma otsas?»

«Anti tool alla ja sigaret ka näkku. Noh, ja siis ma rääkisin oma asja ära. Ja kui ma talle veel ütlesin, et mul on kaasas kilo-osa võid ja kantsakas pekki, siis vaatas mulle otsa ja jäi nii imelikuks. Korraga pööras näo kõrvale ja hakkas mööda tuba edasi-tagasi marssima. Käis nagu pöörane, peaaegu jooksis. Oli marssinud juba tükk aega, kuni viimaks küsis: «Ah et siis niimoodi, Paggi-papa? Kui minul oleks see ajaleht sinule anda, siis saaksin ma selle pekikantsaka ja kilo-osa võid endale?»

«Jah, nii on see mõeldud küll,» vastasin mina.

«Ja sul ei oleks kahju?» küsis tema.

«Kohe rõõmuga annaksin.»

«Või rõõmuga?» kordas ta. «Mis eest? Ühe viletsa aja-lehe eest! Selle eest, et sa võiksid lugeda oma poja hukkamise teadet.»

Ta rääkis rohkemgi. Mul hakkas viimaks paha. Ja ma ütlesin: «Aga seal on ikkagi ta nimi sees!»

«Ah jaa, nimi!» pressis ta nagu hammaste vahelt. «Nimi, vanus, rahvus ja see, et ta riiki reetis. Mis te sellest loete. Sellest verejanulisest valest. Ema nutab silmad peast.»

Ei ma hakanud talle seletama, et meil ei olegi enam pisaraid. Olin kohe hulk aega vait ja ütlesin viimaks: «Jah, sedamoodi see on, aga mis teha, kui meil temast midagi muud enam ei ole.»

«Ah nii!» ütles ta. «Ah nii.» Käis veel mõned korrad üle toa ja prantsatas siis oma asemele, nii suur ja pikk kui ta oli. Ja siis ma nägin, kuidas ta, kummuli, käed silmade ees, kogu kehast vabisema hakkas. Mees nuttis! Ei ma osanud midagi ütelda. Sigaretikarp oli laual. Võtsin sealt pakkumist ootamata esiteks ühe, tõmbasin ära ja siis veel teisegi ja mõtlesin, et eks sa nuta pealegi, kui su südamel niimoodi kergem on.

Viimaks ta sai endast võitu.

«Usu mind,» ütles ta. «Minul ei ole seda ajalehte. Oli küll ja küllap oleksin selle alleski hoidnud, sest Kalle oli mu sõber ja naerda ei ole siin midagi, aga ma andsin selle numbri edasi.»

Nojah, ja siis ma kuulsin, et Kallel oli linnas ka oma kallim või pruut olnud. Kui ma talvel teda viimast korda nägin, siis ta nimetas ju ise ka, et läheb kellegi juurde kodujänese praadi sööma. Velsker teadis, et see oli Ruth, kelle isa, veovoorimehe maja asus sarapikus paemurru-aukude taga. Mäletan minagi veel, kuidas vana Sasilõng oma plaanikuga linna vahel käis, koer traavis alati kas hobuse nina ees või kõrval.

Ruth oli Kiviselja lehe ära viinud. Lubanud küll tagasi tuua ja olekski toonud, kui teda ennast varsti pärast seda poleks kinni nabitud...

«Mis süü pärast siis teda?» küsisin ma Kiviseljalt.

«Mis süüd selleks tarvis on?»

«Noh ikka. Minu arusaamise järgi küll.»

«Pidas kodujäneseid.»

«See pole ju keelatud.»

«See oli hea, see oli isegi väga hea, et Ruth neid pidas,» arvas tema. «Et inimest kinni panna, selleks leidub alati põhjust. Mõttled midagi välja ja ongi kurjategija valmis. Sootuks teine asi on kodujänestega ja sigadega. Mustlased kasvatasid sigu — sead jagati ära ja mustlased pandi kinni; Ruth pidas kodujäneseid — kodujäneseid jagati ära ja Ruth pandi kinni.»

Rääkis, et nüüd käib Ruth mustlastega põllutööl, püssimehed ees ja taga. Olevat oma silmaga näinud. Pärast ütles veel: «Eks sa, vana, mäleta juba piibliloost, kuidas rooma sõdurid risti all Kristuse riideid jagasid.»

«Eks sa küsinud Kiviseljalt, mis tema arvab, kas meie Kalle oli tõesti nii suur kurjategija, et teda tapetama pidi?»

«Või temagi seda nii hästi teab.»

«Eks sa küsinud ometi.»

«Polnud mul tarviski küsida, hakkas ise rääkima. Ütles, et tema seda ei usu, raiutagu teda kas või tükkideks. Andis nõu sellest asjast vähem rääkida ja mõtelda. Nagunii keegi enam selgust ei saa.

Oi jah!

Kui ma end Kiviselja juurest tulema asutasin, ütles ta:

«Eks sa mine astu korraks Irma juurde, võib-olla teab tema midagi sulle jutustada. Ehk on tal koguni midagi sulle anda. Kord nagu rääkis.»

Ütlesin talle, et Irma juurde ma ei lähe. Ei lähe, tee mis sa tahad.

«Miks sa ei lähe?» küsis tema. «Mis sul tema vastu on?»

«Ei kõige vähematki,» vastasin ma. «Aga Irma — mine tea, mis tema minust arvab. Oli poeg paha, pole isagi parem. Ja mis ma ütlen talle, kui ma sisse astun. Viimaks on see teine ka kodus.»

«Tee mis tahad,» sai velsker kohe nagu pahaseks.

«Viimaks aga on tema see, kes Kallele augu kaevas,» ütlesin ma ja küsisin, kas ma võiks ehk veel ühe sigareti näkku panna.

Lubas. Ja kuula, mis ta nüüd mulle ütles: Irma armastavat veel praegugi meie Kallet.»

«Mis mullast enam armastada,» lausus ema. Aga ometi tundus, et ta südamel kergem hakkas.

«Ei tea, kust tema küll selle võtab, aga seda ta kinnitas,» jätkas isa. «Võib-olla on Irma talle ise rääkinud. Minu vastu oli ta ka väga lahke, silmad, niipea kui mind nägi, läksid teisel kohe märjaks. Ja ikka nagu vanastigi: «Isa! Armas isa! Kui tore, et sind ka näha saab.» Hakka või velskri juttu uskuma, et kui poleks seda kuradi sõda olnud, oleksid nemad oma elupäevad teineteise kõrval õnnelikult lõpetanud. Ütlesin, et mis tore see ikka on, et mis tore see enam on, et kui . . . Nüüd me peame teineteisele võõraks jääma.»

«Mina küll ei tahaks,» vastas tema. «Kui ma ka teid ei näe, ega ma sellepärast ei unusta. Iseasi veel, kui ma oma praeguse eluga nii väga õnnelik oleksin.»

«Kas sa siis ei ole?»

Ma küsisin seda nagu lapselt, kes on varba vastu kivi löönud, nagu oma lapselt kohe, aga oleks ta selle peale mulle sõnagi vastanud. Korraga hakkas häbenema, tegi teist juttu ja küsis: «Isa, kas tahad ehk kohvi? Ma keedan.»

«Kui sa aga tohid,» vastasin ma.

Tegi, nagu poleks kuulnudki. Jooksis kööki ja ütles alles siis, kui sealt tagasi tuli:

«Valter sõitis hommikul maale, teda ei ole linnaski. Aga kui peakski juhtuma, et ta nüüdsama ootamatult sisse astub, eks sa või siis talle ütelda, et tulid tallanaha või vankrimäärde pärast.» Ta vaikis põrmuke aega ja küsis siis korraga, nagu ussist nõelatult: «Või mine tea, viimaks ehk tulidki vankrimäärde pärast?»

Siis ma rääkisin talle oma mure ära.

«Ei,» ütles ta, «seda ajalehte mul enam ei ole. Oli küll, hoidsin teist nagu matuselehte. Aga küllap sai Valter viimaks aru, et see mu südamele kallis on, ja põletas ära. Nüüd sa siis tead kõik, isa. Ära rohkem küsi ega päri.»

Ja mis asja mul pärida enam oligi — teisel silmad pisaraid täis. Tulin tulema, kohv jäi tulele. Ei ta hakanud keelamagi enam. Jooksis küll pärast välja vankri juurde, et «võta, isa, siin on mõned Kalle paberid — mul on neid raske hoida.»

«Kus need sul on?» küsis ema.

«Peavad seal pintsaku põuetaskus olema,» vastas isa. «Aga ära nüüd nendega ruttu, ma ei ole oma lugu veel lõpetanud. Kui ma Irma juurest ära tulin ja viljakaupmehe värava korralikult kinni olin pannud, siis ma alguses mõtlesin küll, et noh, nüüd pole muud, kui otsad kodu poole. Aga siis õnneks turgatas veel meelde, et ma võin ka härra Kottlapperi juurde minna. Aega oli, võtsin kätte ja läksingi. Et see inimene kunagi ei oska õigest otsast peale hakata! Ma ei tea, Kalle vahel nagu naeris teist, et pole tast õiget meest ega kedagi. Mina küll ei tohi seda ütelda; niipalju kui ma temaga kokku olen puutunud, alati vastutulelik ja lahke. Tervise poolest küll juba viletsaks jäänud, aga valmis kohe nõu andma ja toimetama. Ärgu ma mitte muretsegugi, temal seal ajalehe talituses õetütar, see on ennegi hädalisi aidanud. Jah, näe, oleks ma hommikul kohe märganud Kottlapperi-papa juurde minna, siis ehk oleks selle ajalehe juba täna kätte saanud.»

«Mis siis viga, kui ükskord ikka saab,» arvas ema. «Millal sa nüüd pead sellele järele minema?»

«Lubas saata.»

«Saata?»

«Jah, posti teel kohe.»

«Toh-oh!»

«Jah, ja sind käskis tervitada. Ja ega see vale olnud, mis ta ütles, et mis neist mehejuurikatest, aga eks seda teata, mis on emasüda. Truu ja kindel.»

«Ema murdis sõrmi, vaatas kõrvale ja ütles:

«Selle lihakäntsaka ja või oleks siis pidanud ehk temale andma.»

«Jah, näe selle oleksin äärepealt ära unustanud,» vastas isa. «Ja oleksingi unustanud, kui mees ise poleks mõista andnud.»

«Kuidas sina siis ka nõnda juhm olid,» imestas ema.

Isa tõusis püsti.

«Noh, näed olin,» vastas ta ägisesedes. Siis läks ta ristluid hõõrudes ja kööbakil pintsaku juurde, mis rippus näelaga seina löödud niidirullis. Selleks ajaks, kui ta põuetaskust posu pabereid kätte sai, oli ka ema oma järilt tõusnud.

Nad läksid akna alla, kus oli veel küllalt valgust, et poja järelejäänud pabereid lehitseda. Paraku oli kiri vanade silmade jaoks liialt tihe ja segane, et seda lugeda. Nad panid need hardusega kõrvale ega saanud sedagi teada, vähemalt sel õhtul mitte, et see oli nende poja proovijutluse käsikiri.

Ainult ühel leheküljel oli ka suuremat ja selgemat kirja. Seda vanakesed hakkasid õhinal lugema. Kuid need olid kummalised sõnad ja laused:

«NUTRIA

NUTRIA NUTRIA

Üks veeämber ja kaks trumlit

NUTRIA NUUT NUUTIJA

NUTRIA on väike armas loomake.

Liha süüakse, nahad müüakse.

Issand ole armuline ja halasta nii neile, keda õgitakse, kui ka neile, kes õgivad.

MAGEN

NUUT

MAGEN

Auf dem MAGEN

AAMEN.»

Kui seegi lehekülg oli endise hardusega kõrvale pandud, tõusis ema ja läks tagasi oma väikesele järile korstnaja ääres. Isa jäi akna alla.

Kui tuleb sügis, ei mina siia kodumaile siis jää, mõtles ta. Oota, las läheb raietöödeks lahti. Vajun siis igal hom-

mikul juba pimedikus metsa. Üle põldude, silmalt kohe. Seal on hea kirvest paugutada. Põletan karpaid. Seda praksumist ja suitsu! Ja sinna ta ei tule, ei tule naljalt, kirtsutas alati oma nina . . . Ei tule, siis ei tule. Ärgu tulgu, seda parem. Aga õhtul? Siis, jah, on ta muidugi ukse peal vastas, käsi püsti: «Metsaleiba!»

Aga vaene ema! Temal ta on siin alati kannul, kogu jumala päeva. Läheb ta siis lauta või kaevule või mistahes asja tooma, ikka ta on temal sabas, ei jää sammugi maha.

Koivalgus hääbus pikkamööda. Tuba oli vaikne. Ja isa õlad vajusid üha madalamale, otsekui oleks talle keegi nähtamatut koormat selga ladunud. Ikka ja ikka veel.

Крустен, Эрн. ОККУПАЦИЯ. Рассказ. На эстонском языке.
Оформление: К. Клар. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин,
Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja L. Ruud. Kunstiline toimetaja A. Jõers. Tehniline
toimetaja M. Kalamae. Korrektorid M. Sepp ja A. Nurm-
oja.

Laduda antud 25. VII 1969. Trükkida antud 10. IX 1969. Paber
54×84/16. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid
4,0. Tingtrükipoognaid 3,36. Aivestuspooognaid 3,51. Trükiarv 24 000.
MB-08441. Tellimise nr. 4558. H. Heidemanni nimeline trükikoda.
Tartu, Ülikooli 17/19. III. Hind 13 kop.

7—3—5

56-TL-5-69

12 kop.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00783088 0